

Die **uw** jeugd vernieuwt
als die van een arend

DeReformatie

WEEKBLAD TOT ONTWIKKELING VAN HET GEREFORMEERDE LEVEN

MARTIN BUCERS STRIJD VOOR DE KERK ALS 'CHRISTLICHE GEMEINSCHAFT' II (slot)

De vorige week is iets verteld over *leven en werk* van Martin Bucer, die op 11 november a.s. vijfhonderd jaar geleden geboren werd. In **dit artikel** komt een karakteristiek onderdeel van Bucers reformatorische arbeid aan de orde, namelijk zijn project van de 'christliche Gemeinschaften', dat gerealiseerd werd tijdens de laatste jaren van zijn verblijf in Straatsburg (1545-1549).

'De ware zielszorg'

Het is van belang iets meer te vertellen over Bucers gedachten met betrekking tot de tucht en het pastoraat en de plaats van de overheid en de ainhete daarin als achtergrond bij de plannen omtrent de 'Gemeinschaften'. We doen dat aan de hand van een boek dat Bucer in 1538 mee op verzoek van zijn tnedepredikanten schreef, getiteld *Von der waren Seelsorge*. Dit boek is een van Bucers hoofdwerken en wordt algemeen beschouwd als de eerste gereformeerde pastorale theologie. We vinden er een samenvatting in van wat de Straatsburgse predikanten onder leiding van Bucer in de loop der jaren in verschil-

lende rapporten en adviezen betoogd hebben. Het geeft een totaalvisie op het pastoraat.

Het ideaal hierin verwoord luidt samengevat: laat de gemeente een werkelijk levende gemeente van Christus zijn, een ware 'christliche Gemeinschaft' met een zelfstandig funktionerende kerkelijke tucht.

Er wordt een appèl op alle christenen gedaan oin eindelijk eens inet ernst christen re zijn, en een appèl op de overheid om ruimte te scheppen voor het kerkelijk ambt om te kunnen funktionieren.

Voor Bucer is de kerk 'de verzameling en gemccnte van hen, die in Christus onze Here door zijn Geest en Woord zó uit de wereld verzameld en verenigd zijn, dat ze één lichaam zijn en leden van elkaar, die elk hun ambt en werk hebben tot algemene betering van het hele lichaam en van alle leden'. Ieder lid heeft dus volgens Bucer een 'ambt en werk' in de gemeente. Hij ziet hier het funktionieren van het priesterschap van alle gelovigen. Maar daarnaast zijn er speciale ambtsdragers door wie Christus zijn gemeente wil regeren, waarbij dan wel wecr de hele gemeente betrokken is: zij worden uit en door de gemeente gekozen en zij moeten op hun beurt de gemeente aktiveren. Het pastoraat, de zorg voor de gemeente is dus het werk van heel de gemeente en speciaal van gekozen ambtsdragers. Bucer onderscheidt tussen de 'herders en leraars' en de 'diakenen', als de drie soorten dienaren die

HOOFDARTIKEL

Martin Bucers strijd voor de kerk als 'christliche Gemeinschaft' II (slot)

P.F. Messelink

UIT UTSCHRIJF

De laatste profeet

J.J. Verwey

KERKELEVEN

Een open boek

R. ter Beek

BUITENLANDSE KERKEN

Schooldag in Taipei

J. Kamphuis

MISSIONOLOGIE

Egyptenaren en het evangelie III

L.J. Joosse

MUZIEK

Zoals de ouden zongen...

J. Smelik

Boekaankondiging

BOEKBESPREKING

Aandacht voor Bucer

Martin Bucer en Johannes Calvijn

Persbericht

de Here in alle tijden gebruikt.

Omdat men in Straatsburg volgens Bucer niet meer weet wat deze christelijke gemeenschap inhoudt, verzuimt men de tucht. Want die gemeente heeft ook hier een taak. De tucht behoort namelijk tot de zielszorg, het is geen genoegdoening voor begane zonden, maar een geneesmiddel tegen de tegenwoordige en toekomstige. Ieder gemeentelid heeft als 'priester' een taak hiër-in. De tucht rust in principe bij heel de gemeente, vergelijk Matt. 18: de ene broeder moet leiden op de andere en hem zondig vermanen. En de heiliging van de enkeling gaat samen met de heiligheid en eenheid van de hele gemeente.

In Straatsburg meende men dat de aanwezigheid van een christelijke overheid de invoering van zo'n kerkelijke tucht overbodig maakte. Maar dat gaat niet op, zegt Bucer. De kerkelijke tucht is wat anders dan de straf van de overheid. Toch is de overheid niet neutraal. Zij heeft zeker wel een taak, net als de koningen in het Oude Testament en de christelijke keizers vanaf de vierde eeuw. Zij moet op de dienaren toezien en de reformatie ter hand nemen als de predikanten dat verzuimen en zorgen dat ieder goed leeft en zijn dienst vervult. Dat houdt ook in: valse leer tegengaan en de dienst van de zielszorg bevorderen. Maar deze taak is wel te onderscheiden van de roeping van de kerk. In zekere zin heeft de overheid ook een herdersambt, maar het raakt een andere zijde van de macht, die Christus eigenlijk bekleedt: tweërlei regiment onder de ene Heer. De christelijke staat kan niet bestaan zonder de christelijke kerk en omgekeerd. Boven beide staat als opperherder de Here Christus.

Samengevat ziet Bucer het (bijbelse) beeld dus zo, dat in de eerste plaats de gemeente als geheel en de leden afzonderlijk het ambt van zielszorg, het naar elkaar omzien in

het lichaam van Christus, hebben uit te oefenen: daaruit vloeit voort het bijzondere ambt: een aantal speciale ambtsdragers uit het midden van de gemeente, die (om het niet Bucers eigen woorden te zeggen) 'de anderen in Christus' lichaam algemener en meer dienen door leer, vermaning, tucht en materiele verzorging'; daarnaast heeft de overheid nog een taak in de sfeer van de uiterlijke tuchttoefening en liet toezicht.

Dit beeld, dit ideaal van Bucer en de zijnen is, zoals gezegd, in eerste instantie niet bereikt en tenslotte slecht gedeeltelijk in de 'christliche Gemeinschaften'.

De 'christliche Gemeinschaften'

Bucer zoekt nu (vanaf 1545) verwerkelijking van zijn ideaal via de 'christliche Gemeinschaften'. De maatregel van de 'christliche Gemeinschaften' is nodig, wil Straatsburg niet geheel en al te gronde gaan, meent hij. Doormiddel van deze kerkgemeenten, moet de grote volkskerk van Straatsburg een echte 'christliche Gemeinschaft' worden naar bijbels voorbeeld. Hoe moet dat nu in zijn werk gaan? Kort samengevat koint het hierop neer:

de predikanten moeten in de verantwoordelijke gemeentelider en de 'Kirchenpfleger' in hun parochie kleine groepen van gelovigen opzetten, die bereid zijn hun geloof te verdiepen en naastenliefde en onderlinge zielszorgelijke tuclit te praktiseren. Door deze christelijke gemeenschappen als kleine groepen van belijdende christenen moet de volkskerk langzamerhand naar het voorbeeld van de kerk uit de eerste eeuw vernieuwd worden.

In een aantal geschriften beschrijft Bucer dan de stappen waarlangs zo'n gemeenschap tot stand moet komen en in stand kan worden gehouden:

- In de prediking moeten de predikanten de genoemde gebreken aanwijzen en vanuit Gods Woord bestrijden;
- Naast dit algemene onderwijs moeten de predikanten de gemeenteliden van hun parochie regelmatig thuis bezoeken en in het kader van het pastoraat over de heoogde orde spreken;
- Dan volgt een algemene uitnodiging, waarbij ieder die zijn christen-zijn serieus opvat, wordt opgeroepen zich vrijwillig aan te sluiten;
- Zij komen per parochie samen voor een eerste constituerende vergadering, waarin nog eens opzet en doel van een 'christliche Gemeinschaft' aldaar uiteen wordt gezet;
- Toetreding tot de gemeenschap volgt na onderzoek en belijdenis van het geloof volgens de aangenomen belijdenissen, en een belofte om naar Gods geboden te leven, terwijl er voor de jeugd een catechismus-examen is;
- In een speciaal boek worden dan de namen van wie zich zo vrijwillig in de 'christliche Gemeinschaft' begeven, opgetekend;
- Ieder nieuw lid wordt afgekondigd;
- Ondertussen kiest men naar behoefte twee of drie van

KERNREDACTIE:

DR. W.G. DE VRIES (eindred.), DR. G.J. VAN MIDDELKOOP, PROF. DR. M. TE VELDE.

OVERIGE REDACTIELEDEN:

DR. R. TER BEEK, DR. S. LUITEN, DR. C.J. DE RIJPER, PROF. DR. C. TH. MIP, DR. H. VRIJMAN, PROF. DR. K. VELING.

MEDEWERKERS:

DR. J.A. BOERSEMA, J.M. DE JONG, A.JOH. KISJES, DR. J. MESSELINK, DR. J. SMELIK.

Als stukken bestemd voor de Redactie aan

De Reformatie, Postbus 24, B 260 AA te Kampen

ADMINISTRATIE ADVERTENTIES

Uitgeverij Oostelbaan & Le Cointre h.t. Postrekening 406040 t.n.v.
De Reformatie, Goos Postbus 25, 4460 AA Goos Tel. (01100) 15591

ABONNEMENT:

f 83,50 per jaar; f 44,75 per halfjaar; studenten f 68,- per jaar (binnenland).
Buitenland: f 137,50 per jaar (zeepost).
Een abonnement kan per maand ingaan, maar slechts beëindigd worden uiterlijk twee maanden voor het verstrijken van de betalingstermijn.

Losse nummers f 1,85 (excl. porto).

ADVERTENTIES

Prijs: f 0,45 per mm. Contractant op aanvraag.

Zonder schriftelijke toestemming van de uitgever is het niet toegestaan af te telen uit dit blad over te nemen

ISSN 0165-5191

Het woonhuis van Bucer in Straatsburg (foto: J.A. Knepper sr.).

de ijverigsten en verstandigsten, die met de predikanten en de 'Kirchenpfleger' het opzicht over de overigen uitoefenen. Zij allen verplichten zich als eersten tot broederlijke tuchttoefening en hun namen komen bovenaan in het genoemde boek te staan:

- Deze ambtsdragers vergaderen regelmatig voor overleg en voor het vaststellen van eventuele verdere maatregelen; in deze vergadering zullen voortaan ook degenen verschijnen, die tot de 'christliche Gemeinschaft' willen toetreden;
- Voor een optimaal functioneren van de 'Gemeinschaften' is een wijksgewijze indeling van de afzonderlijke parochies gewenst; elke wijk moet dan zijn eigen oudsten hebben voor het opzicht over de daar wonende gemeenteleden;
- De 'Kirchenpfleger' (niet afvaardiging uit hun midden) blijven nauw bij de tuchthandhaving van de gemeente-oudsten betrokken, naast hun eigen al bestaande taak van tuchtuitoefening (Bucer blijft de overheid een plaats geven in zijn opzet!);
- De gemeenschappen komen elke zondag bij elkaar (al spoedig werd dit onder druk van de overheid beperkt tot slechts eenmaal in de vier, zes of acht weken op een zondagmiddag);
- Ieder heeft zijn eigen gaven in liet lichaam van Christus, om die te gebruiken tot opbouw van allen in de godzaligheid, door lering, onderwijzen, waarschuwen, straffen, raadgeven en helpen in geestelijke en materiele dingen, om zo steeds volkomener te worden, naar

het voorbeeld van de kerk van de eerste eeuwen en met uitwerking op de gehele kerk van Straatsburg. Dit gebeurt in de bijeenkomsten door middel van bijbelstudie, gesprek en preekbespreking naar het voorbeeld van 1 Kor. 14; door middel van de tucht door de ambtsdragers en door de leden onder elkaar, naar de repel van Matt. 18 en met de tien geboden als leidraad; en door middel van het delen van bezit; het schenken van aalmoezen en offers ter onderhouding van de armen:

- Eenmaal per jaar zal huisbezoek afgelegd worden door de oudsten;
- De vrouwen hebben geen toegang tot de samenkomsten¹¹, maar omdat in Christus niet alleen man noch vrouw is, moet er met hen op hoofdzakelijk dezelfde wijze gehandeld worden; voor hen zijn er aparte bijeenkomsten;
- Degenen, die zich nog niet in de gemeenschappen begeven willen (die dus ontstonden naast de reguliere kerkdiensten), mogen de prediking blijven horen, hun huwelijken mogen kerkelijk bevestigd en hun kinderen gedoopt worden en hun zieken moeten worden bezocht. Maar zij moeten steeds vermaand worden zich óók in de 'rechte gehoorzaamheid van de kerk' te begeven. Zij die in openbare zonden leven, moeten echter vermaand en van het avondmaal afgehouden worden, totdat beterschap blijkt.

Beterschap

Het is te begrijpen dat tegen deze gang van zaken niet name van de kant van de overheid bezwaren kwamen. In zijn geschriften over de 'Gemeinschaften' neemt Bucer ze open en weerlegt ze al bij voorbaat. Zo is er bijvoorbeeld de angst voor een 'nieuw pausdom', een nieuwe heerschappij van de kerk. Bucer brengt daartegen in dat het niet gaat om te heersen, maar om dienen en dat de eigen macht van de overheid erkend wordt. En ook de vrees voor sektevorming verklaart hij voor ongegrond, omdat er in de 'Gemeinschaften' geen sprake is van een heimelijk en onbijbels heiligheidsstreven zoals bij de dissidente groeperingen, maar men juist binnen de volkerkerk blijft. Ook blijven de 'Gemeinschaften' open voor allen en gaat men openlijk te werk.

Zo komen deze en andere bezwaren uitgebreid aan de orde, terwijl Bucer er nog eens op wijst, dat het met de 'Gemeinschaften' gaat om Gods hoogste gebod. Het zal alleen maar blijken bevorderlijk te zijn voor de kerk van Straatsburg!

Het einde van de 'Gemeinschaften'

Ondanks de bezwaren schijnt de magistraat de 'Gemeinschaften' toch goed te keuren, als ze maar geen aanspraak maken op de macht tot excommunicatie en onder zijn controle komen. Zo ontstaan er inderdaad enkele 'Gemeinschaften' (1546/1547). Maar onder druk van de politieke omstandigheden (Straatsburg moest zich in 1547 aan Karel V onderwerpen) roept de magistraat de predi-

kanten op deze zaak toch niet door te zetten. De predikanten zijn niet van plan zich daarbij neer te leggen. Als de politieke toestand evenwel verder verslechtert besluit de magistraat iedere verdere vernieuwing te verbieden.

Het Augsburger Interim (door de keizer op de Rijksdag van 1548 uitgevaardigde voorlopige bepalingen op godsdienstig terrein, geldig tot het eerstvolgende algemene concilie) wordt ingevoerd (1548) in het als eender andere herstel van de mis. Zo kan zelfs het rooms-katholicisme langzamerhand weer worden ingevoerd in Straatsburg. Bucer wordt, omdat hij zich tegen de keizer en het Interim blijft verzetten en hij daarom een gevaar voor Straatsburg wordt geacht, en bovendien vanwege zijn plannen en tuchtmaatregelen, verbannen. Op 6 april 1549 vertrekt hij (samen met Fagius, zijn collega) naar Engeland, waar hij in de Anglikaanse kerk de gelegenheid krijgt tot zijn dood in februari 1551 te werken aan zijn ideaal: volk en kerk te laten samenvallen. Hij hoopt dat heel Engeland omgevormd zal worden tot kerk, gemeente van God en rijk van Christus.

Veel van zijn gedachten zijn hier in de vluchtelingengemeenten gerealiseerd en via de vluchtelingen uiteindelijk ook in Nederland terecht gekomen!

Intussen is door het vertrek van Bucer en door de groter wordende spanning in Straatsburg de situatie voor de 'Gemeenschappen', die er al waren en die nog ontstonden, zo precair geworden, dat ze snel uiteenvielen en aan het eind van het jaar 1550 volledig verdwenen waren.

Vanaf die tijd kreeg het orthodoxe Lutheranisme in Straatsburg de leiding.

Terugblik

We hebben slechts een deel van Ruceri's werk speciaal helder. Wel een belangrijk deel. Maar er zit nog veel meer te zeggen zijn. Bucer had een grote werkkraft en was een gedreven man. Daarvan getuigen zijn vele werkzaamheden, niet alleen in Straatsburg en Engeland, maar in heel Europa. Bucer heeft zich intensief beziggehouden met alles wat er gaande was in de wereld van zijn tijd. Daarbij vervulde hij dikwijls een bemiddelende rol. Politiek en theologisch was hij steeds op zoek naar verzoening tussen de strijdende partijen, zelfs zo, dat Luther het aan verraad aan de Reformatie vond grenzen, en Bucer het vertrouwen van veel van zijn medestanders verloor. De avondmaalsstrijd vond hij maar een woordenstrijd; in zijn toenadering tot Rome ging hij heel ver, totdat bleek dat Rome (en de keizer) slechts de nederlaag van de evangelischen wenste. Ook de weg naar de dopers en spiritualisten heeft hij lang gepoogd open te houden (veel ook invloedrijke dissidenten hadden in Straatsburg hun toevlucht gezocht).

Over het voorgaande willen we nu nog enkele evaluerende opmerkingen maken.

Rucer is voor de Retonnatie en daarmee voor het ontstaan van gereformeerde kerken van groot belang ge-

weest. Dat kan blijken uit het beschrevene. Ruceri's gedachten liggen ten grondslag aan de gereformeerde ambts- en kerkopvatting en praktijk.⁹ Het priesterschap van alle gelovigen, de betrekkelijke zelfstandigheid van de kerk ten opzichte van de staat, de bijzondere ambten, de verkiezing van de ambtsdragers door de gemeenten, de tuchttoefening, waarvan naar Matt. 18 de onderlinge tucht de basis en het uitgangspunt vormt, de opdeling van de (grote) gemeenten in pastoraal werkbare eenheden (de wijken met eigen wijkouderlingen), de belijdenis als persoonlijke en vrijwillige akte van toetreding, de catechese, het huisbezoek, de kollekte enz. Al deze zaken zien we in de verwerkelijking van de 'christliche Gemeinschaften' een rol spelen.

Bucer is in al zijn werk steeds teruggegaan op de bijbel, zijn exegetische werk vormde de basis van zijn vele publicaties.

Bucer heeft vanuit de Schrift terecht gezien dat de kerk niet alleen een luister- en avondmaalsgemeenschap rond de kansel en rafel is: het is een intensieve en actieve gemeenschap van heiligen, die zichzelf opbouwt in de liefde. En de tuchttoefening, zoals de bijbel daarover op vele plaatsen spreekt, is daarvan een wezenkenmerk (zoals dat ook opgenomen is in artikel 29 van de N.G.B.). De kerk kan niet zonder tucht, maar evenzeer kan een goede tuchttoefening niet zonder een hechte gemeenschap van heiligen.

Het verwijt van sektarisme en van separatisme dat hem gemaakt is, is onterecht. Bucer had juist de hele volkskerk op het oog met zijn 'Gemeenschappen' en hij heeft nooit preekgemeente en avondmaalsgemeente willen scheiden. De 'christliche Gemeinschaften' waren geen doel in zichzelf, maar middel tot integratie. Alleen was hij ervan overtuigd, dat de gemeente van hen, die werkelijk aan Christus verbonden zijn, niet verborgen kan blijven, geen onzichtbare kring binnen de grote kerk mag zijn, maar zich concreet moet openbaren.

Calvijn is van 1538 tot 1541 in Straatsburg geweest. Deze jaren zijn voor hem van grote betekenis geweest. Hier is hij beïnvloed door Bucer en andersom is Bucer door Calvijn beïnvloed. Dit geldt met name de vormgeving van de Franse vluchtelingengemeente waarvan Calvijn voorganger was tijdens zijn Straatsburgse jaren, en de realisering van de kerkelijke tucht daarin. Calvijn had in tegenstelling tot Bucer vrij mandaat in deze zelfstandige gemeente binnen de Straatsburgse kerk. Zo kon hij Bucer's ideeën omzetten in werkelijkheid, waar Bucer dat zelf (nog) niet kon.

Omdat de vluchtelingengemeente klein was, hoefde Calvijn haar niet op te delen in parochies. Dat eiste hij later wel in Genève. Hij kon de regeling invoeren, dat zij die avondmaal wensten te vieren, zich tevoren lieten onderzoeken. Ook beschikte hij over een eigen kerkeraad: twaalf ouderlingen en twee diakenen (plus twee die niet tot de kerkeraad behoorden). De ouderlingen, als helpers van de predikanten, werden voor hun leven gekozen en wel door de gemeente. Iedere week vergaderde de raad.

Gedenkteken voor Bucer in de Sint-Thomaskerk te Straatsburg (foto: J.A. Knepper sr.).

Dit voorbeeld heeft Bucer op zijn beurt weer gestimuleerd in zijn eigen plannen: de indeling in gemakkelijk te bearbeiten parochies, de door de gemeente gekozen ouderlingen, het onderzoek voor het avondmaal etc. Hun principiële overeenstemming maakte dit mogelijk.

Vooruitblik

Via Calvijn zijn oorspronkelijke Straatsburgse gedachten in de gereformeerde traditie van ons eigen vaderland ingebracht.

De lijn van Straatsburg naar onze eigen gereformeerde traditie loopt niet alleen via Calvijn, maar ook via Pierre Brully en Johannes à Lasco. Bucer ontmoette à Lasco in 1550 te Londen. Voor die tijd hadden zij al schriftelijk contact (invloed van Bucer op à Lasco, o.a. in de avondmaalsopvatting!). À Lasco werd in datzelfde jaar superintendant van de vluchtelingengemeenten. In de Nederlands-Duitse vluchtelingengemeente te Londen konden veel van Bucers ideeën worden gerealiseerd. Zo ontstond een typische vrijwilligheidskerk, waarvoor de idee van de kerkelijke tucht constitutief werd. Opname in deze gemeente gebeurde pas na een geloofsonderzoek en aanvaarding van de belijdenis en de tucht- en levensordening van de gemeente. Daarna volgde optekening in het gemeenteboek. De parallel met de 'Gemeenschappen' van Straatsburg is duidelijk. Die blijkt ook met betrekking tot de ambten en met betrekking tot de 'profetie': samenkomsten van predikanten, oudsten en gemeenteleden op de donderdagavond, waarin de mondigheid van de ge-

meente vorm werd gegeven. Hier vond een openbare bespreking en beoordeling van de prediking en leer van de predikanten plaats, waarbij de gemeente werd vertegenwoordigd door daarvoor aangewezenen. Het doel was, dat 'de gansche Ghemeinte haer vrijheit niet verliese, oft in eenighe onsekerheit der leere blijuen soude... Ende daer werdt oock een iegelijk in de gantsche leeringhe der ghemeinte ghesterckt, teghen alle dwalinghen ende secten'.¹⁰

Deze mee door Straatsburg beïnvloede kerkelijke organisatie werd, toen men in 1553 onder het bewind van Bloody Mary uit Engeland moest vluchten, meegebracht naar o.a. Nederland, en is daar van blijvende betekenis gebleven.

Tenslotte

Zo hebben wij, ook in Nederland, onder anderen van Bucer weer geleerd wat kerk van Christus zijn betekent. Het onderzoek naar zijn persoon en werk is in onze eeuw pas goed op gang gekomen. En dat is een goede zaak. Want ook nu nog, vijfhonderd jaar na zijn geboorte, kunnen we in ons nadenken over de kerk en over de opbouw van de gemeenschap der heiligen anno 1991, leren van deze reformator.

P.F. Messelink

⁷ Van dit centrale geschrift van Bucer is in dit herdenkingsjaar 1991 een vertaling verschenen van de hand van drs. H.J. Selderhuis in de serie Reformatie-Studies, onder de titel *Over de ware zielzorg* (Kampen).

⁸ In overeenstemming met de toenmalige maatschappelijke structuur handelt de man in geestelijke dingen voor zijn vrouw, dochters en dienstmeisjes.

⁹ Bucer is wel getypeerd als 'de architect van de gereformeerde ambtsbeschouwing', C. Trimp in *Ministerium. Een introductie in de reformatische leer van het ambt*, Groningen 1982, 90.

¹⁰ Micron in zijn *De Christlicke Ordinancien*, de Nederlandse bewerking van à Lasco's *Forma ac Ratio*, waarvoor à Lasco Bucer om raad had gevraagd!

DE LAATSTE PROFEET

Een Godsspraak. Het Woord des HEREN tot Israël door de dienst van Maleachi. Maleachi 1 : 1

Maleachi is de laatste profeet van het Oude Testament. In de eeuwen na hem zal de profetie niet meer klinken, tot dat de HERE er Zelf voor zorgt, dat zijn Woord des te duidelijker te horen is uit de mond van zijn eigen Zoon Jezus Christus. Het feit dat Maleachi de laatste profeet is voor Christus' eerste komst op aarde brengt ons ertoe dit korte geschrift met een bepaalde interesse te lezen. Het vervult een bepaalde overbruggingsfunctie voor de aller-eerste hoorders en lezers. Wij, die Christus' tweede komst verwachten, mogen op soortgelijke wijze met deze profetie omgaan. Maleachi wilde zijn hoorders wakker schudden en wakker houden. Dat geldt ook voor hen, die na Christus' eerste komst en voor zijn wederkomst leven. Kenmerkend voor een profeet is, dat hij niet namens zichzelf spreekt. Ook zijn het geen woorden, die uit zijn eigen hart opkomen. Het begin van het boek laat daarover geen misverstand bestaan. Twee aanduidingen vinden we daar, die het woord van Maleachi als profetie typeren: Godsspraak en Woord des HEREN. In de vertaling van het Bijbelgenootschap staat tussen die beide typering een punt, maar we mogen er ook een komma tussen plaatsen. In dat laatste geval geeft de tweede typering 'Woord des HEREN' een nadere verduidelijking van de eerste typering 'Godsspraak'.

Als Godsspraak is het spreken van Maleachi een woord, dat met goddelijk gezag is bekleed. Dat heeft de profeet ook als zodanig ervaren. Het lag hem zwaar op de schouders. Maleachi is boeteprediker, die tot doorgaande reformatie oproept. Zo'n boodschap kan wel eens slecht overkomen en worden afgewezen. Daar kan een profeet wel eens onder zuchten. Lag het woord van de profetie zwaar op de schouders van Maleachi, dan zal ook het volk het als zodanig ervaren. Bij aanvaarding van dit Godswoord voel je de last van de opdracht, die op je schouders rust.

Hier mag geen misverstand rijzen, alsof eren van God vreugdeloze dienst zou zijn. Daarom die tweede typering. Na 'Godsspraak' volgt 'Woord des HEREN'. Profetie is altijd liefdeswoord, ook wanneer het boetaal spreekt. De Verbondsgod spreekt het verbondswoord tot het verbondsvolk. De verbondsnaam HERE staat er niet voor niets bij. In Maleachi 1 : 2-5 is dit direkt het thema: Gods verkiezende liefde. Maleachi moet het profetisch woord spreken tot een volk, waarbij het niet goed is met de hartsgesteldheid, wat op allerlei manieren tot uitdrukking komt. Priesters nemen de offerdienst niet serieus (Maleachi 1 : 6-2 : 8), huwelijken worden lichtvaardig ontbon-

den (Maleachi 2 : 10-16) en er heerst een sceptische levenshouding: Wat voor zin heeft het eigenlijk om God te dienen? (Maleachi 3 : 18-4 : 3). In zo'n situatie moet het liefdeswoord van God duidelijke taal spreken. Boetekleed en feestkleed zijn geen tegenstellingen.

Die liefde van de HERE in de profetie van Maleachi blijkt ook uit de manier, waarop het volk wordt aangesproken. Namelijk met de naam 'Israël'. Uit deze naam blijkt de uitverkoren positie van het volk van God. Dit is des te opvallender, wanneer we erop letten, wie op dat moment behoren tot Gods volk. Dat zijn namelijk de teruggekeerde ballingen. Niet de ballingen, die hebben behoord tot het Tienstammenrijk, maar zij die hebben behoord tot het Tweestammenrijk. Een restant van het grote geheel. Zeer velen bleven achter in de verstrooiing en voelden zich daar wel bij. Een rest keerde terug naar Jeruzalem om stad en tempel te herbouwen. Aan dat restant wordt de naam Israël verleend. Het gaat in de geschiedenis van Gods volk niet om grote getallen, maar om verbondstrouw. Een klein deel kan het grote geheel vertegenwoordigen. De aanspraak door Maleachi met de naam 'Israël' is veelzeggend.

Het is overigens niet de enige naam, die hij in zijn profetie gebruikt. Zo vinden we b.v. de naam Juda in 2 : 11 en kinderen van Jakob in 3 : 6. Maar de aanspraak met Israël in het begin van de profetie zet wel de toon. Israël moet niet alleen Israël heten, maar ook Israël zijn. En er was sprake van afval en deformatie. Na de terugkeer was de tempel herbouwd en de offerdienst hersteld. Maar de lijn van de reformatie werd niet vastgehouden en voortgezet. Een verschijnsel van alle tijden. Er is veel voor te zeggen om de profetie van Maleachi te dateren in de tijd van Nehemia. Twee keer is Nehemia opgetreden met zijn reformerende arbeid in Jeruzalem. Tussen die beide perioden is hij een aantal jaren teruggekeerd (vgl. Nehemia 13 : 6). Zijn afwezigheid had als gevolg deformatie en verval. In die periode trad de profeet Maleachi op en heeft met zijn boeteprediking de tweede reformatie-periode van Nehemia voorbereid en ondersteund. Want het ging om grote dingen. Erop of eronder. De toekomst van Gods volk is ermee gemoeid.

Het grote belang van die toekomst en het behoud van Gods volk doet de volle nadruk liggen op de inhoud van de profetie van Maleachi. Het gaat om zijn boodschap, niet om zijn persoon. Van de mens Maleachi is ons niets bekend. We moeten het doen met de gegevens uit het boek Maleachi zelf. We weten zelfs niet of de naam Maleachi een eigennaam of een ambtsnaam is. Maleachi betekent 'mijn bode' of kan een afkorting zijn van 'bode van de HERE'. God heeft het niet nodig gevonden dat we meer over de mens Maleachi zouden weten. Ook daarin merken we, dat het hier om de laatste profeet van het Oude Testament gaat. Zijn boodschap wil kinderen van God toerusten tot adventsdienst. Straks zal de volle nadruk vallen op persoon, werk en woord van de Here Christus.

J.J. Verwey

EEN OPEN BOEK

Pinksteren 1990 verscheen er in de kring van de hervormd-gereformeerde gemeenten een Open Brief. De brief was gericht aan alle ambtsdragers en andere betrokkenen bij het jeugdwerk en de evangelisatie. Een aantal predikanten, jeugd- en evangelisatiewerkers had een gezamenlijke poging ondernomen om allerlei veranderingen in het hedendaagse levenspatroon te 'verwerken tegen de achtergrond van Schrift en gereformeerde traditie'. Met de resultaten van deze bezinning wilden ze hun mededelingen in het gereformeerde smaldeel binnen de Hervormde Kerk stimuleren in hun verantwoordelijkheid als leidinggevers.

De schrijvers weten zich gedreven door de liefde voor Christus en zijn kerk en door de zorg voor de voortgang van zijn werk. Ze hebben zorgen over de toerusting van de volwassen gemeenteleden, de 'overdracht' van het geloof aan de jongeren en de evangelisatie.

De datum van publicatie – Pinksteren – is bewust gekozen. Ze erkennen het werk van de Heilige Geest tot op vandaag. Maar ze 'verlangen naar de verdere doorwerking van de Heilige Geest en naar Zijn vernieuwend werk. Wij verlangen ernaar meer vruchten te zien en te ervaren van geloof en bekering, van liefde en gehoorzaamheid, van eenheid en ontplooiing van gaven in de gemeente. Wij verlangen ernaar, dat onze gemeenten aantrekkelijke gemeenten zijn voor jongeren en voor buitenstaanders'. In het vervolg snijden ze een viertal zaken aan.

Secularisatie

In de eerste plaats signaleren ze het verschijnsel van de secularisatie. Grote delen van de samenleving onttrekken zich aan de invloed van God en zijn Woord. De kerk wordt steeds meer een iandverijnsel. Ondertussen verbreekt het leven. Dit gebrek aan samenhang belemmert ook de verhoudingen in de gemeente. 'Wij ervaren het uitdrukkend groeien van jongeren en ouderen vanwege allerlei verschillen en het ontbreken van echte aandacht voor jongeren in onze gemeenten, hun beleving van kerk en wereld en hun vragen ten aanzien van de relevantie van het geloof als een tragisch element in het secularisatieproces'. Ze pleiten voor een eigentijdse, niet onnodig wereldvreemde manier van kerk-zijn. De gemeente moet geholpen worden de vragen van onze eigen tijd met de Schrift tegemoet te treden. In deze veranderende wereld mogen we 'nieuwe wegen, die met en vanuit het Woord begaanbaar zijn' zoeken.

Gemeente

In de tweede plaats spreken ze over het karakter van de

gemeente. Daar is eenheid in Christus, en tegelijkertijd pluriformiteit in gaven. Maar zij signaleren in toenemende mate 'dwang tot uniformiteit', met annex 'groepsvorming in de gemeente en verzuijing in de kerk'. 'Naar onze overtuiging wordt de Heilige Geest hierdoor belemmerd in Zijn voortgaande werk.' Gemotiveerde gemeenteleden die onderwerpen aan de orde stellen die enigszins buiten het traditionele patroon vallen, worden niet gehoord en geven vaak teleurgesteld de moed op. Er moet ruimte gemaakt worden om de verschillende gaven in de gemeenten te onwikkelen.

Vernieuwing

In de derde plaats pleit men voor voortgaande vernieuwing door bewuste openheid voor Gods Woord en het werk van de Geest. 'Wij signaleren bij veel ambtsdragers een grote vrees om zelfs maar het geïmprek aan te gaan over concrete zaken als liturgie, de plaats van het kind in de kerk, nieuwe gemeenschapsvormen in de gemeente e.d. Naar onze overtuiging is het onverantwoord om allerlei vragen die in dit verband in de gemeente leven, onbesprekbaar te maken.' Men bepleit vrijmoedigheid tot veranderen na fundamentele schriftuurlijke bezinning.

Prediking

De prediking wordt in het vierde onderdeel centraal gesteld, omdat zij een centrale roeping van de kerk is. Zij mag niet eenzijdig zijn of tijdloos, maar heeft te spreken uit de volheid van de openbaring. Zij is bediening van de verzoening aan de gelovige en verkondiging van Gods Koningsheerschappij over al het geschapene. Als die tweeenheid wordt losgemaakt 'komen de vragen van het persoonlijk heil vaak los van het leven aan de orde. Is dit wellicht de reden, dat velen onze prediking eenzijdig, clichématig en slechts ten dele herkenbaar vinden'? En is dit misschien ook niet één van de oorzaken, dat God zo weinig ervaren wordt?

Brief baart boek

Aan het slot komen de schrijvers terug op de bewust gekozen datering – Pinksteren 1990. Ze belijden: 'wij geloven in de kracht en de relevantie van het Woord. Wij geloven in de Heilige Geest. Wij geloven dat Hij in onze tijd en in onze cultuur nieuwe mogelijkheden geeft om de wereld te laten zien, dat wij en de aarde en alles wat er leeft en groeit van God zijn. Wij geloven dat Hij ons door Zijn inspiratie licht wil geven in het zoeken en gaan van Zijn weg en in het creatief omgaan met de gaven en de goederen die Hij ons heeft toevertrouwd. Met en voor u bidden we: Kom, Schepper Geest!'

Dat is nu anderhalf jaar geleden. Inmiddels is er breed op gereageerd. Er is verzet gekomen en instemming. De brief is besproken in de pers, maar ook in de gemeenten. De schrijvers zelf hebben ook niet stil gezeten. Ze hebben

de reacties geïnventariseerd. En ze hebben verder geschreven. Kort geleden is een nadere uitwerking verschenen, geen Open Brief maar een compleet *Open Rock*. In het hoofdstuk over 'De ontvangst van de Open Brief' is te lezen dat er over het algemeen instemming was met de typering van de tijd en de peiling van de nood. In het *Open Boek* wordt er in een hoofdstuk dieper op in gegaan door drs. H. de Leede. De rest van het boek volgt de opzet van de brief. In diverse hoofdstukken wordt het karakter van de gemeente, de prediking, de vernieuwing nader beschouwd.

Ongebroken is de rode draad van de bezorgdheid voor het *leven* in de kerken. Zij brengen die in verband met een crisis in de prediking (te veel de vroine mens te weinig de daden Gods en zijn heerschappij over het hele leven) en niet een inactief conservatisme, dat te weinig bereid is te veranderen en te vernieuwen met een open oor voor de Schriften en een open nog voor de eigen tijd.

Reformatische kanttekeningen

Ook *De Reformatie* heeft indertijd gereageerd op de verschijning en de inhoud van de Open Brief. De 'broeiing van kerkverlating' en het gevaar van de sluipende secularisatie werd in de onderschreven. Er werden ook kanttekeningen geplaatst.

In deze rubriek heeft prof. J. Kamphuis in hoofdzaak twee vragen gesteld. De Open Brief komt op tegen conservatisme en reactie-gedrag. Met verwijzing naar het 'grote conservatisme', de onaantastbaarheid van de Hervormde Kerk, vraagt hij: 'zou een niet-te-reformeren kerkelijk instituut geen wijdopen deur voor secularisatie zijn!'

De Open Brief-schrijvers verlangen een levende prediking die tot radicale gehoorzaamheid roept, als eerste voorwaarde voor gemeentevernieuwing. Daarbij vraagt prof. Kamphuis: is dit verlangen door het Woord Gods, door 'de gezonde leer' genormeerd? Er is wel aansluiting bij wat de Catechismus belijdt over de prediking als de bediening van de sleutels van het Koninkrijk aan de gemeente van Christus (antw. 84). Maar de prediking is ook verkondiging en 'betuiging' (= verzekering, verklaring) van de toorn van God voor dit en voor het toekomstige leven aan alle ongelovigen en die zich niet van harte bekeren. Daaraan lijkt men voorbij te gaan.

Dat doet prof. Kamphuis de vraag stellen: mag de prediking heel de gemeente oproepen tot een ethische keus in radicale gehoorzaamheid? Of moet dat uitblijven uit angst voor groepsvorming op grond van ethische keuzen? Hij illustreert dit met de kritiek van Miskotte op de gereformeerde synode van Amsterdam 1936 die de NSB veroordeelde, wat consequenties had voor de tuchttoefening. Zouden de Open Brief-schrijvers deze uitspraak ook veroordelen met: u bemoeit zich met politieke zaken en drijft zo een splitsing in de gemeente?

Typisch vrijgemaakt?

Het is niet onmogelijk dat onze hervormde broeders deze

reactie hadden zien aankomen. *Moet* een 'vrijgemaakte' daar niet mee komen, met zijn afgescheiden kritiek op de hervormde kerk als verward in het onvermogen tot reformeren? *Moet* een kerkelijk-gereformeerd mens vervolgens niet beginnen over de tucht? Toch zou het jammer zijn als de gereformeerde mond en het hervormde oor met het etiketje 'vrijgemaakt' zouden worden dichtgeplakt.

De inzet voor deze vragen lag in de *gereformeerde traditie*, zeg maar gerust: in de *gereformeerde belijdenis*. Wie ruimte vraagt voor de prediking, verlangt ook ruimte om Gods afkeer van de zonde te verkondigen en om de zondaar die aan de zonde blijft hangen tot een keus tegen de zonde te dringen door hem de toegang tot de gemeente, tot het heil, te ontzeggen. Die ruimte vraagt het Woord zelf. Hier wordt vanuit de Schrift en de belijdenis een pleidooi gevoerd voor de *oprechtheid* van de prediking. Stel je voor de grote en hope Heilige Landskerk met ergens de gereformeerde hoek. Daar wordt namens God tegen degenen die zich onder de naam van christen in leer of leven onchristelijk gedragen gezegd, dat ze geen toegang hebben tot zijn rijk en mitsdien niet tot de tafel des Heren mogen komen. Maar een hoek verder staat een kansel open voor de een en een avondmaalstafel voor de ander. In de gewelven mengt zich het evangelie met wat geen evangelie is.

Antwoord?

Voor vandaag interesseert ons, of op de hier gestelde vragen in het Open Boek een antwoord gekomen is. Dr. F.G. Immink schrijft een hoofdstuk, getiteld 'Over preken gesproken'. Hij geeft toe: het heil is er alleen in de weg van de geloofsgehoorzaamheid (99). Hij pleit daarbij – tegenover een z.i. wel eens te sterk stil staan bij de zoekende mens – voor een duidelijke verkondiging van de grote daden Gods en aanwijzing van het heil dat God ook nu werkt. Hij benadrukt dat de zonde nooit anders ter sprake komen kan dan in samenhang met de genade, de *wet* is geen 'opstapje tot Gods openbaring, maar zij is juist zelf de volle openbaring van de Here God' (100).

Dr. J. Hoek die een volgend hoofdstuk schrijft over 'Preken moeten landen, niet zweven', stemt met W.H. Velema in dat de prediking op praktische vragen dient in te gaan (113). Het onderricht in Gods geboden brengt de gemeente geestelijke fijngevoeligheid bij (Fil. 1 : 10). 'Her is dus niet zo, dat van de prediking pasklare recepten mogen worden verwacht, die min of meer klakkeloos in bepaalde situaties toegepast kunnen worden. Maar de prediking dient wel degelijk te stimuleren tot en bouwstenen aan te reiken voor het moreel beraad binnen de gemeente. Dat beraad gaat ongetwijfeld over de vragen van de micro-ethiek: huwelijksmoraal, abortus, euthanasie. Maar net zo goed over de grote vragen van gerechtigheid, vrede en behoud van de schepping' (113).

Verbandsvernieuwing

Ds. G.C. Geluk en drs. H. de Leede volgen daaraan toe,

dat een vernieuwde prediking gevolgen heeft voor het functioneren van de tucht. 'Zowel de leertucht als de levensucht zullen veel meer werken, wanneer het innerlijk gezag van het Woord via de prediking te bemerken is' (126). Vervolgens stellen ze vragen bij de plaats van de tucht in de eredienst als geheel. 'Een werkelijk profetische, koninklijke en ook priesterlijke prediking zal zeker tucht oefenen. Maar niet minder vanuit de notie van de gemeenschap zal de eredienst een plaats van leer- en levensucht moeten en kunnen zijn. Wij pleiten daarom voor een echte *censura morum* in de gemeente. Wij beschouwen dat het hier zeer nauw luistert. Wij wensen geen wettische en legalistische prediking en een benepen onderlinge controle van de gemeente. Dat is verderfelijk voor de gemeente, moedeloosmakend voor 'andersdenkenden' en afstotend voor nieuwkomers. Bovenal is het onbijbels, te weten strijdig met de vrijheid in Christus en de belijdenis van de rechtvaardiging van de goddeloze. (...) Wij zoeken naar een stijl van kerk-zijn, waarbinnen het vanzelfsprekend wordt, dat nien vanuit de navolging van Christus zich verplicht tot keuzes, die ook uitdrukkelijk voorbereid zijn en aanvaard in de gemeente.'

Gehoorzaamheid verplicht

'Het moge duidelijk zijn, dat wij in geen enkel opzicht een autoritaire, vanuit kerkeraden opgelegde, normgeving bedoelen met regels over willekeurige zaken als hoeden en broeken en wat dies meer zijn. Het gaat om de gemeente, die gestalte geeft aan het "Gij geheel anders, want gij hebt Christus leren kennen*", en die daarom zich verbindt tot een tegenbeweging, die telkens concreet wordt ingevuld in collectief of door groepen aanvaarde stappen, waaraan men gehouden wil zijn. We denken hierbij aan de "grote" vragen van onze westerse cultuur: gerechtigheid, vrede en zorg voor de schepping. We denken evenzeer aan de roeping tot trouw in de man-vrouwrelatie, aan her gestalte geven van de verzoening in familie-relaties, etc. Het is onze overtuiging, dat van deze dingen alleen iets terecht komt in de gemeenschap van de gemeente, ondersteund door de prediking, de gebeden, de gerichte bijbelstudie en de uitdrukkelijke verbinding met de viering van het heilig avondmaal en de heilige doop, die beide immers "verplichten tot een nieuwe gehoorzaamheid". In de hervormde gemeenten van Friesland was het in het verleden – en misschien hier en daar nog wel – de gewoonte dat bij de voorbereidingsdienst voor de viering van het heilig avondmaal een drietal vragen aangaande de zondenkennis, geloofskennis én het oprechte voornemen tot een leven der dankbaarheid, werd voorgelezen, waarna zij die het avondmaal wilden vieren opstonden en met een duidelijk "ja" de vragen beantwoordden. Het was een vorm van verhoondsvernieuwing of opnieuw opnemen van het "juk van Christus", waarvan Hij zelf zegt, dat het zacht is (Matth. 11 : 28vv). Deze dingen vragen om een nieuwe gestalte, ook in de liturgische vormgeving.'

Het is duidelijk, dat de broeders niet blind zijn voor de

door prof. S. Kamphuis aan de orde gestelde **zaak** van de praktische en bindende consequenties van de prediking. Het is de ernst van de prediking van de verlossing dat ze oproept tot nieuwe gehoorzaamheid, ook in de vorm van de publieke verplichting.

Probleem en oplossing

Laat een paar zaken duidelijk zijn. In de eerste plaats de oprechtheid van de broeders die om meer ruimte voor het Woord en om vernieuwing vragen. Daar wordt niet aan getwijfeld, als tegelijkertijd wordt aangewezen dat de veelgeroemde 'volle breedte', respectievelijk 'ruimte' van de Hervormde Kerk de ruimte voor het Woord beperkt. Deze innerlijke tegenstrijdigheid zal ongetwijfeld de hervormde gereformeerden zelf ook pijn doen. Maar de eerste hulp die pijn biedt is dat ze de drang naar genezing en verplichting op gang brengt. Ook wij *geloven* dat gehoorzaamheid heilzaam is.

In de tweede plaats is het Woord dat de Open Briefschrijvers verkondigen het Woord van God. Zij vragen om voortgaande werking van de Geest van God. We mogen daar niet langs heen kijken. Integendeel. We stellen dankbaar vast dat de Geest niet stilzit in de Hervormde Kerk, anders konden we ook niet *meebidden* om voortgaande vernieuwing en hervorming.

In de derde plaats betrachten we ook nuchterheid. We hebben het probleem dat aan de orde gesteld wordt, niet afgehandeld. Je kunt wel zeggen: de crisis is (mede) een *kerkelijke* crisis of een crisis *van de tucht*. Maar dat probleem los je niet (alleen) op met een ander probleem: we moeten meer kerk worden. De secularisatie, de kerkverlating, het ontbreken van verdieping en vernieuwing in de godsvrucht gaat immers de kerkelijke gereformeerden niet voorbij. Ze verkondigen de grote daden Gods, ze bedienen de sacramenten, ze handhaven de tucht, enz., maar hebben ze daarmee gepast gereageerd op de omslag in de cultuur die wij beleven?

Het is de moeite waard na te gaan, rif in het aanscherpen van de *verplichting* in het verbond een bruikbaar wapen tegen stilstand en slaphed in het geloof wordt geboden.

R. ter Beek

Hier kwam ter sprake: L. van Driel, C.G. Geluk, H. de Leede (red.), *Open Boek Nadere uitwerking van de Open Brief*, Uitg. Roekencentrum B.V., Zoetermeer [1991]. Ik geloof dat het f 17 kost. Het boek opent met de Open Brief (9-17), ondertekend door Gert van den Bos (Ede), dr. W. Dekker (R'dam), drs. L. van Driel (Waalwijk), ds. C.G. Geluk (Ranm), drs. H. de Leede (A'foort), ds. J. Maasland (Capelle a/d IJssel), ds. T. van 't Veld (Ede), dr. W. Verboom (Hierden) en dr. J.J. Visser (Rijnsburg). Aan het Open Boek wordt bovendien meegewerkt door ds. A.J. Zoutendijk, dr. A. Noordegraaf, dr. F.G. Immink, dr. J. Hoek, ds. G. Hette Abma en drs. A.L. Rijkens-Hoevens. De dr. Maasland en Van 't Veld treffen we hier **niet** meer aan. Voor De *Reformatie* zie C. Trimp, 'Pinksterbrief' (65, 857v) en J. Kamphuis, 'Roep om vernieuwing – maar in welke *weg*!' (65, 875-877, 915-917, 934-936), en 'De hervormd-gereformeerde Open brief' (894-896).

SCHOOLDAG IN TAIPEI

Van Korea (zie *De Reformatie* van de vorige week) ging het met een tussenstop van enkele dagen in Japan. om ook aan her Seminary in Kobe college te geven, naar Taiwan. Een verhaal apart!

De kerkelijke situatie was, voor zover die ons regardeerde, van te voren voor mij betrekkelijk onoverzichtelijk. Ik kon mij laten voorlichten o.m. door een breed rapport dat prof. Gootjes enkele jaren geleden had gegeven van een werkbezoek, dat hij vanuit Pusan daar had gebracht. Maar dat was al weer even geleden. En ook met behulp van deze deskundigheid wilde de situatie mij maar niet helder voor de aandacht komen.

Ik begreep, dat er twee getalsmatig kleine kerken-groepen waren, naar presbyteriaans model samenlevende in twee presbyteries (zeg voor het gemak: twee classes). Contact was er onzerzijds vooral met de kerken van de 'tweede' presbytery, waar de invloed van Koreaanse 'zendelingen' krachtig was. Maar bij een vorig bezoek was er ook voeling inet vertegenwoordigers van de eerste (de 'oorspronkelijke') presbytery en dat zou ook zo mogelijk uitgediept moeten worden. Hier zou de achtergrond van de Christian Reformed Churches via het werk van door deze kerkgemeenschap uitgezonden meer merkbaar zijn. Duidelijk was mij in ieder geval wel geworden, dat er niet van confessionele tegenstellingen kon worden gesproken. Werd er niet in alle onenigheid naar koers gezocht?

Die indruk is wel bevestigd. Maar in dit artikelje niet verder over de direct-kerkelijke verhoudingen.

Het gaat me nu vooral over de situatie, waarmee wij direct bij aankomst werden geconfronteerd. We hadden getracht in de voorbereiding van de reis de broeders van beide presbyteries te verwittigen van onze aankomst en onze voornemens. Eerste verrassing: we werden op het vliegveld door vertegenwoordigers van beide presbyteries opgewacht en haastig in een mini-kus richting Taipei, hoofdstad van Taiwan gedirigeerd. Zeker een uur rijden in een bij nadering van Taipei snel groeiend verkeersspektakel. Er werden ons mededelingen gedaan die enigszins haaks stonden op onze voorbereidingen en die onzerzijds daarom ook weer kritisch bekeken werden, voorzover ois dat mogelijk was onder het gezellige en aanzwellende getoeter. De meest verrassende informatie kregen we echter al direct bij de begroeting, met nadere uitwerking in de auto: we werden nu in Taipei verwacht bij de opening: van het derde semester van een Seminary, dat diende voor training van ambtsdragers en voor opleiding voor de prediking. Het was allemaal nog nieuw en klein. Maar we werden genodigd om die eigenste avond

de opening van de cursus op te luisteren met onze aanwezigheid en met een 'voordracht'. Wat gedesoriënteerd en (eerlijk is eerlijk) ook geïrriteerd – een Nederlander staat nu eenmaal op 7ⁿ vrijheid – vroegen we van welke presbytery het nieuwe Seminarie toch wel uitging. Nee, het was een project van broeders van beide presbyteries, maar in de huidige situatie was het nog niet mogelijk die instanties zelf in te schakelen. Het werk kon echter niet wachten en: vóórt in de vallende avond en in snel cumulerende dodelijk-gevaarlijke (naar onze inschatting) verkeers-situaties. Laat ik hierbij nog melden, dat het bovenstaande slechts één van de vele gespreksonderwerpen was die onze Chinese gastheren aan de orde stelden: zoals de auto's/vrachtauto's/bussen/scooters (in ménigten)/fietsers/kruisers buiten door elkaar heen huiltelden, zo geanimeerd verliep ook binnen het oriënterende gesprek. En vóórt raasden wij. Al hotsend en dikwijls in een houding die het beste met behulp van de lichaamsextremititeiten kan worden getypeerd: kromme tenen en klamme handen, konden we nog net bedenken, dat het de week was. waarin Kampen de *Schooldag* had: opening van de cursus. Dus waarom zouden wij niet proberen een goed woord ('voordracht!') te spreken op een 'schooldag' in Taipei? Hoeveel vragen ons ook bezig hielden en hoe zeer we ook tegelijk in een broederlijk maar volhardend gevecht gewikkeld waren om de laatste resten van onze persoonlijke vrijheid te bewaren, waarom geen 'voordracht'? We konden wat inet elkaar overleggen toen we uitgeladen werden onder veel gekwetter bij een woning, die als kerkgebouw en als seminary-gebouw dienst deed. We werden allereerst hartelijk verwelkomd door een door ons aanvankelijk niet nauwkeurig af te bakenen kleine menigte (de 'schooldag'-organisatoren en -bezoekers), om vervolgens genodigd te worden aan een omvangrijke Chinese maaltijd, waarbij de dienst van één zuster/diacones opviel door de grote mate van resolute hartelijkheid, waarmee zij ons onder haar goede zorgen nam. En hierna de 'schooldag'. Eerste referent ds. O.J. Douma van Ermelo, die met behulp van een (modern) schoolbord een (metterdaad!) indruk-wekkend overzicht gaf van de gang van de kerkgeschiedenis met concrete informatie over de ons zendende kerken. Ja, hij stal de (Chinese) show en daarna moest ik er nog wat van proberen te maken. Op verzoek hen ik ingegaan op de 'dogmatische' achtergrond van de Vrijmaking: hei verbond van de genade en de kinderdoop. Hoe rijk ben je dan weer met de onovertroffen formuleringen, waarmee de Heidelbergse Catechismus (hier ook aanvaard!) de plaats van de kinderen van de gelovigen tekent onder het (genade-)recht van God! Ik kreeg de

indruk, dat we uitstekend werden getolkt en in het verloop van de avond vloeiden de irritaties weg en verdween de moeheid – we hadden een behoorlijke tocht achter de rug van Kobe naar Taipei! –, omdat er aandacht was en een wezenlijke interesse. We kregen er allebei om zo te zeggen hoe langer hoe meer schik in bij alle vragen die nog overbleven. Eigenlijk was nog het aardigste, dat in dat kleine zaaltje, waar studenten en docenten en geïnteresseerden samen waren, een diepe belangstelling aanwezig bleek. En, laten we vooral niet superieur doen!, een geestelijke affiniteit met de grote vragen die de kerk voortdurend bezig houden in iedere generatie, dat het hart er warm van werd. Dat was vooral het geval, toen in de discussie – zonder meer het hoogtepunt van deze 'school-dag' – vragen werden gesteld, die hier leefden en die ons (als in een spoedcursus!) inzicht gaven in de heel bijzondere en heel eigen situatie van de kerk in Taiwan –, vragen die ons in de komende dagen nog verder bezig zouden houden.

Het project van het Seminary en in verband daarmee het geheel van de kerkelijke verhoudingen en de ontwikkeling daarvan bleef onze aandacht vragen. Soms voelden we ons zó als onze voorgangers zich bijna anderhalve eeuw geleden moeten hebben gevoeld, toen mede in de éénheid van de opleiding de éénheid van de kerken der Afscheiding werd gezocht. Hoe groot is in Nederland de zegen niet geweest van die éénheid, zoals die in 1854 werd bereikt! Maar dan komt ook de verhouding van 'kerk' en 'school' ter sprake, de verhouding van kerk en 'seminary', die in heel de presbyteriaanse wereld dikwijls een gestalte heeft gevonden die de vraag blijft losmaken: dreigt de 'opleiding' niet *naast* de kerken gesitueerd te worden? Ook al is de oude leus van de afgescheiden kerken: 'door de kerk voor de kerk' wel misverstandwekkend (zie K. Schilder, *Afbouw*), er zich toch veel gezondheid in het diepe respect voor de plaats die God aan de kerk heeft gegeven. Ik heb in Taiwan tenminste 1 Tim. 2 : 2 weer opnieuw leren lezen met het oog op onze kerkelijke situaties en het oude gezegde kreeg nieuwe kleur: de knop, waarmee de deur van de kansel geopend wordt, moet in de handen van de kerk blijven. Daarmee zeg ik niet per se, dat het project in Taiwan daartegen inging. Ik zeg wel: we hadden gespreksstof en konden vanuit onze achtergrond onze bijdrage leveren.

Maar in die grote en rumoerige stad op het bedreigde eiland, waar 'nationalistisch' China momenteel nog een eenzame gang gaat temidden van de volkeren, was er één ding, dat sterk ontroerde. Waarom maakten de broeders tesamen haast om tot een Schriftgetrouw en gereformeerd centrum van theologie te komen? Antwoord: zouden de velden niet wit om te oogsten zijn, als straks er de mogelijkheid zou komen om uit te gaan naar het vasteland van China, waar de honderden miljoenen nog onder het juk waren? Maar als de dag van bevrijding zou komen, dan moest wat zich christen noemde en zich gereformeerd wist toch klaar zijn om *uit te gaan*? Het was als doelstelling zelfs opgenomen in de statuten van het Seminary.

Een klein instituut op een eiland, dat terzijde is geschoven. Maar roeping is wereld-wijd. En de *gereformeerde* confessie maakt voor die roeping gevoelig: het Evangelie brengt niet de boodschap van algemene verzoening in welke variant dan ook, maar het Evangelie heeft wel de boodschap dat de kruisdood van Gods Zoon het enige offer en de volledige betaling voor de zonde is. 'De kracht en de waarde ervan zijn oneindig en daarom is deze dood meer dan genoeg om de zonde van de hele wereld te verzoenen.' Dat werd in de 17e eeuw in Dordrecht beleden (DLR II,2), toen de remonstrantse leer van de algemene verzoening en van het religieus humanisme werd terug gewezen. Het Evangelie is *universeel*. Het is niet zonder diepe zin, dat de broeders in Japan, waar wij juist vandaan kwamen, bezig zijn met het concept voor een 'declaration', waarin over de uitverkiezing zal worden gesproken in verband met de roeping het Evangelie te verkondigen. Wie van Japan naar Taiwan reist, komt ook kerkelijk in een totaal andere wereld, maar het Evangelie is één en hetzelfde: 'de belofte van het evangelie is, dat ieder die in de gekruisigde Christus gelooft, niet verloren gaat, maar eeuwig leven heeft. Aan alle volken en mensen tot wie God naar zijn welbehagen zijn evangelie zendt, moet zonder onderscheid deze belofte openlijk verkondigd worden met het bevel zich te bekeren en te geloven' (DLR II,5). En het is een grote zaak er bij te mogen zijn als broeders in Japan overwegen, dat *dit* Evangelie tot klinken moet komen, ook *tegenover* een herlevend nationalisme (shintoïsme!). Het is een even grote zaak broeders op Taiwan te zien overwegen, hoe zij klaar zullen zijn, als de deur in China opengaat voor één en hetzelfde evangelie.

Ik moest dikwijls aan de begeerte van de kerk in Taiwan denken, toen we enkele dagen later in Singapore – ook onder Chinese broeders! – te maken kregen met een theorie over de uitverkiezing, die haar wortels diep had in de Néederlandse scholastiek!

Maar dat is het volgende verhaal.

J. Kamphuis

EGYPTENAREN EN HET EVANGELIE III

Daar in de beide vorige artikelen de zendingsbenadering van vroegere zendelingen en voorts de huidige problemen voor de evangelieprediking in Egypte op hoofdlijnen in kaart zijn gebracht, kan er aan de hand daarvan nu iets worden gezegd over de wijze waarop de zendingsopdracht kan worden vervuld. Uiteraard zijn er meerdere wegen die naar het beoogde doel leiden. Zo kan hier slechts sprake zijn van een poging voor het uitstippelen van een weg naar de evangelieverkondiging aan mensen in bijvoorbeeld het Midden-Oosten.

Een verantwoorde aanpak

De evangelisatie- of zendingsmethode die gekozen wordt voor de evangelieverkondiging aan hen die leven buiten de gemeente van Jezus Christus, zal missiologisch verantwoord moeten zijn. Dat wil zeggen, voor het missionair optreden van de gemeente (van predikanten en kerkleden) moeten missiologisch verantwoorde regels worden gehanteerd. Her veldwerk kan in dit opzicht profijt trekken van de zendingswetenschap. Maar op haar beurt zal de missiologie in dit verband weer kunnen profiteren van inzichten uit andere wetenschappen. Daar het er om zal gaan, hoe andere mensen en volken echt kunnen worden bereikt en gekend, valt hier te denken aan gegevens uit de culturele antropologie en de psychologie, de sociale en pedagogische psychologie.² In het zendingswerk krijgen men immers te maken met vragen als: hoe ontwikkelen mensen zich, hoe verloopt hun denkproces en hoe komen zij tot een bepaald gedragspatroon? Hoe ontstaat hun wilsbeslissing en in welke mate worden zij door hun gevoelens beheerst?

Letten wij op relevante gegevens uit de psychologie, dan zijn er in een verantwoorde benadering van onze (westerse en oosterse) inedcensen drie niveau's te onderscheiden. Deze zijn ter beschrijving achtereenvolgens aan te geven als het fysische niveau, namelijk voor de opbouw van een affectieve of genegenheidsrelatie; ten tweede het mega- (nieer, groter dan het) fysische niveau, voor het opbouwen van een intellectuele relatie en tenslotte het metafysische (boven-fysische) niveau voor het bouwen, bewaren of verbreken van een spirituele of geloofsrelatie. Dit zullen wij nu nader uitleggen en kort uitwerken, zodat de bedoeling van een en ander duidelijker kan worden.

De affectieve relatie of het fysische niveau

Uiteraard gaan wij hier voorbij aan de vraag met wie wij contacten zullen leggen. Want het 'zendingsterrein' is al gegeven: het gaat in ieder geval over zending in Egypte. Toch ligt deze vraag op dit vlak: hoe bouw je op natuurlijke wijze een relatie met anderen op? Het contact kan op ongedachte of op gezochte wijze of langs historische lijnen ontstaan. Om effectief te kunnen werken en iets te kunnen bereiken moet er bij de toekomstige hoorders in ieder geval ontvankelijkheid aanwezig zijn of dient er met de hoorders een zekere mate van verbondenheid te zijn of te groeien. De ontvankelijkheid of receptiviteit van de toehoorders zal daarom eerst moeten worden onderzocht. Is deze verbondenheid (hoe oppervlakkig ook) een uitgemaakte zaak dan kan er een fysieke ontmoeting plaatsvinden met de bedoeling samen een echte en hechte relatie op te bouwen.

Voorwaarde daarvoor is echter dat er wederzijds vertrouwen, een wederzijdse affectie bestaat of gaat groeien. Het gaat ons hier niet om het psychologische verschil tussen kennen en vertrouwen, maar wel kan duidelijk zijn dat het vertrouwen meer nog dan het kennen psychologisch gezien een basaal gegeven is in de ontwikkeling van elk mensenleven. Voor een echte ontmoeting en blijvend contact geldt een 'veilige' relatie, waarin geborgenheid overheerst, als een absolute voorwaarde. Bestaat er geen wederzijdse affectieve verbondenheid, dan is er menselijkerwijs gesproken geen toekomstige duurzame relatie mogelijk. Deze vertrouwensrelatie moet eerst zodanig worden opgebouwd, dat de toehoorder zich bij de spreker of boodschapper veilig voelt. Het opbouwen van deze vriendschapsrelatie vergt van de prediker of boodschapper dat hij vertrouwd is met de uiterlijke wereld waarin de toehoorder leeft en dat hij in deze leefwereld participeert. Hij kan geen volslagen vreemde blijven.

Het gaat hier om de toehoorder als totale medemens, niet alleen om zijn fysieke verschijning. In de ontmoeting moet hij zich met zijn gebaren, zijn eetgewoonten, zijn werk- en woonsituatie, zijn omgang met de zijnen in het bijzijn van de boodschapper veilig weten. Het gaat hier dus vooral om aandacht en begrip voor elkaar. Zo zal er een acceptatie-proces op gang komen. Dit acceptatie-proces zal permanent tijdens de evangelieverkondiging in het oog moeten worden gehouden en door de boodschapper worden gestimuleerd. Vanaf het begin staat dus wel vast, dat deze ontmoeting een bedoeling heeft. Maar dat wil niet zeggen dat hier van een oneerlijke of onzuivere ontmoeting met de toehoorder sprake is. Immers, elke ontmoeting in elke samenleving heeft een bedoeling. En

vooral geldt (gelukkig!) dat de medemens niet vrij is in zichzelf om te bepalen of hij als dan niet geïnteresseerd is in deze ontmoeting.

De vraag op welke wijze een affectieve relatie zou kunnen worden opgebouwd, kan met praktische voorbeelden worden toegelicht. Dan komt eerst in beeld de vraag, hoe de prediker zich aan zijn toehoorders presenteert en met hen in contact komt. Vervolgens komt de vraag aan de orde, op welke wijze men de boodschap overdraagt. Wat het eerste betreft, kan de huisvesting van de boodschapper een hinderpaal vormen voor goed contact met de bevolking. Kapitale huisbouw ten behoeve van een zendeling temidden van een inheemse bevolking in hutten zal het voorstellingsvermogen van 'inboorlingen' gemakkelijk te hoven gaan, zodat de zendeling alleen al daarom voor hen een vreemde kan blijven. Anderzijds heeft een zendeling het voorbeeld van zendingen als Van der Kemp en Gutzlaff niet te volgen die zich uiterlijk volledig, zelfs tot in de huisvesting en haardracht toe, identificeerden met i.e.s.p. de Khoi's (in Z.-Afrika) en de Chinezen. Want elke inheemse toehoorder heeft een minimum- en maximum-grens aan zijn voorstellingsvermogen en aan zijn gevoelswaarde ten aanzien van de vraag hoe een ander (uitheems) mens toch als buitenlander (maar niet als buitenstaander) een vriend kan worden en blijven. Voor het Nederlandse evangelisatiewerk betekent dit, dat huis-aan-huis-prediking weinig zinvol genoemd moet worden, daar de toehoorders geen enkele reden hebben om de boodschappers het oor te lenen. Deze methode vraagt er menselijkerwijs gesproken om dat elke deur dicht blijft (of gaat). Beter zou het misschien zijn de huizen af te lopen met de vraag of men mogelijk enige hulp behoeft. Daaraan zal direct de opmerking worden verbonden, dat men vanuit de kerk (met name te noemen) langs komt, omdat men graag mensen wil helpen en iets voor mensen wil betekenen.

Egyptische christenen zijn gewend om de groei en verdieping van hun christelijke geloof te bevorderen door het beleggen van en participeren in conferenties. Daarom worden op Cyprus conferenties georganiseerd om contacten te leggen en elkaar als christenen te leren kennen in de overdracht van het evangelie. Maar het zou methodisch onjuist zijn op dit niveau van bestaande contacten een scheiding van geesten tussen het Egyptische christendom te bewerken door aan te dringen op het beleggen van (buiten het bestaande christendom om) aparte evangelisatie-bijeenkomsten of kerkdiensten.

Overdracht

Wanneer het in dit verband gaat om het tweede, op welke wijze de boodschap zal worden overgedragen, zal uit de manier van evangelie-overdracht duidelijk moeten zijn dat men de toehoorders voor zich als vrienden wil winnen. De wijze waarop de boodschap wordt doorgegeven, mag (zeker in het begin) geen aanstoot geven. Methodisch gezien moet de spreker zijn toehoorders voor zich-

zelf zien in te nemen om pas in latere instantie zijn toehoorders voor de boodschap te winnen.

Voor het zendingswerk onder Egyptische christenen betekent dit, dat er in de evangelie-overdracht geen negatieve benadering doorklikt van andersdenkenden. Indien men met Egyptenaren in gesprek komt en de gelegenheid krijgt 'vreemde leringen' te weerleggen, dan is het belangrijk hoe dit gebeurt. Zou men slechts theoretisch met naam en toenaam uiteenzetten hoe bijv. baptisten over de kinderdoop denken en roomsen over het avondmaal, dan wekt dit bij hen de indruk dat de spreker een zekere haat koestert tegen baptisten en roomsen. Op deze wijze zou er (zeker in het begin-contact) onnodig vervreemding in plaats van vriendschap of verbondenheid ontstaan. Maar wanneer men in een gesprek met Egyptische christenen de Bijbel ter hand neemt en, zonder 'vreemde leringen' bij de naam te noemen, nagaat wat de Heilige Schrift leert over bijv. de plaats van kinderen in Gods verbond, dan creëert men gemakkelijk een gevoel van eensgezindheid in het geloof, gegeven het feit dat ook zij de Schrift in alles willen eerbiedigen. De consequentie uit hetgeen wordt besproken, zullen zij (zeker in het begin) zelf dienen te trekken. Zo werd de apostel Paulus de joden een jood en de Grieken een Griek om enigen van hen te winnen voor het evangelie.³ De boodschapper moet dus gaan staan waar zijn medemens staat.

Wanneer men (waar ook ter wereld) een moslim ontmoet, zou het van methodisch onbegrip getuigen indien hem op dit affectieve niveau van het contact zou worden aangezegd of verkondigd, dat Mohammed van zijn voetstuk moet worden gehaald. Op dit vlak van de ontmoeting zal men een moslim niet aanvallen op wat hem dierbaar is, maar zal men naast hem gaan staan om een vertrouwensband aan te kweken. Pas als hij zich (later) zal hebben bekeerd, zal hij ongetwijfeld erkennen dat Mohammed geen verering toekomt, hoezeer deze ook in het Midden-Oosten als een sociale hervormer mag worden beschouwd. Methodisch gezien zal de evangelieprediker voor ogen moeten houden dat hij niet alles in één keer kan doen. Zending (en evangelisatie!) kost tijd.

Alvorens het werk te beginnen, zal men daarom bereid moeten zijn er de tijd voor te nemen. En ook behoort van te voren te worden bedacht dat ieder die geen liefde en geduld kent voor zijn naaste, ongeschikt is voor evangelisatiewerk. Een evangelisatorische ontmoeting met de (verre) naaste kan gemakkelijk 'unfair' en (naar de mens gerekend) zinloos zijn. Het brengt ook met zich mee, dat men eerst grondig op de hoogte moet raken van de uiterlijke culturele situatie waarin de naaste leeft.

L.J. Joesse

¹ Vgl. C. Keers, H. Wilke en P.O. Kampschuur, *Oriëntatie in de sociale psychologie*, Alphen aan den Rijn 1983.

² Rita L. Atkinson, Richard C. Atkinson, Edward E. Smith en Ernest R. Hilgard, *Introduction to Psychology*, Orlando 1990.

³ A. Noordegraaf, 'Missionaire solidariteit, exegetische overwegingen bij 1 Kor. 9,19-23', in: W. Dekker (e.a.), *Met het Woord in de tijd*, Amersfoort 1985, 59-63.

ZOALS DE OUDEN ZONGEN...

'Psalmzingen in de Nederlanden' – zo luidt kort maar krachtig de titel van de tentoonstelling die te zien is in het hoofdgebouw van de Ynige Universiteit te Amsterdam. U begrijpt: een 'must' voor iedereen die beroepshalve te maken heeft met de psalmen. Daarom toog ik op een rustige maandagmorgen naar onze beminde hoofdstad, vergezeld door mijn predikant. Per slot van rekening behoren ook theologen – vaardige auteurs van ontroerende 'psalmbriefjes' als zij vaak zijn – tot de zojuist genoemde groep.

In Amsterdam aangekomen bleek al snel dat de tentoonstelling niet alleen interessant is voor theologen en musici. De tentoonstelling gaat over een betekenisvol aspect uit het kerkelijk leven van het verre en nabije verleden. dat elk zingend kerklid (excusez het pleonasme) raakt. En in een samenleving waarin mensen massaal hun hiïtorie – en daarmee nok hun toekomst – negeren of zelfs weggooien, weren christenen zich in hun doen en laten gedragen door hiin verleden, nok in hun primaire taak: de lofprijzing. De historie verklaart immers onze huidige situatie cii wijst eveneeni een richting aan voor de toekomst. Dit geldt eveneens voor het lied van de kerk.

Wel. voor kennisname van de geschiedenis van het psalmzingen biedt de tentoonstelling aan *elke* bezoeker een zichtbaar en duidelijk beeld. Alle complimenten voor de organisatoren en samenstellers van de tentoonstelling. Wat op de tentoonstelling allemaal te zien is. kan onmogelijk opgesomd worden. Het is veel, heel veel. De tentoonstelling is opgebouwd rond vijf thema's: psalmzingen nu. het psalmboek als pronkstuk, dichten en berijmen, zang en spel en psalmen in de synagoge en de kerk. Ongetwijfeld heeft u de thema's geassocieerd met bepaalde voorwerpen. U zult ze daar in he?echt kunnen zien: oude psalm- en koraalboeken, gravures, foto's, psalmborden, etcetera, etcetera.

De thema's worden met elkaar verbonden door de aanhef van Psalm 130, waarvan telkens weer een andere berijming wordt getoond. U kunt op de tentoonstelling een map kopen waarin alle bekende berijmingen van deze psalm staan.

De tentoonstelling heeft voor mij fen nadeel. Wanneer in één ruimte zoveel schitterende en dikwijls unieke psalmen en koraalboeken zomaar onder handbereik liggen, dan wil ik niets liever dan ze met eigen handen aanraken, oppakken en rustig doorbladeren. Helaas, dat gaat dus niet. Ter bescherming van het uitgestalde materiaal is alles veilig acliter glas opgeborgen. Gelijk heeft men. En och, van korre afstand één pagina bekijken is al veel meer dan het. 'nooit gezien en ontmoet hebben'.

Het boek

Een boek dat wel ter hand genomen kan worden, is *Psalmzingen in de Nederlanden*. In dii schitterende boek van 326 pagina's is de catalogus van de tentoonstelling opgenomen. Naast deze catalogus zijn in het rijk geïllustreerde boek een aantal 'studies' opgenomen. Volgens het Woord Vooraf gaat liet om vijftien 'overwegend wetenschappelijke bijdragen' van diverse auteurs. Wat de 'wetenschappelijkheid' van de artikelen betreft zijn er niveauverschillen. Een aantal artikelen zijn te typeren als 'populair-wetenschappelijk'. Veelal gaat het dan otn goede samenvattingen van wat in de vakliteratuur al uitgebreider en gedetailleerder beschreven is. Een voorbeeld: liet artikel 'Een spiegel der ghenade Gods' (over psalmzang en psalmberijming in Vlaanderen in de zestiende en zeventiende eeuw) van G. Huybens. Dergelijke artikelen zijn in ieder geval uitstekend leesbaar voor een breder publiek.

Maar dat geldt veelal ook voor de andere bijdragen. waarin auteurs hiin onderwerp benaderen vanuit een nieuw, origineel gezichtspunt of waarin zij schrijven over thema's die tot op heden her en der in de Nederlandstalige literatuur slechts summier of impliciet aan de orde zijn geweest. Het interessante artikel van W. Heijting 'Het gereformeerde psalmboek en het boenenbedrijf' is zo'n artikel.

De artikelen behandelen verschillende aspecten van de psalmtraditie in de Nederlanden (dus het huidige Nederland en België), waarbij niet alleen de gereformeerde geschiedenis aan bod komt. Terechi. ook joden, roomsen. luthersen en doopsgezinden hebben zich in meer of mindere mate beziggehouden mei de psalmen. Ter illustratie noem ik de volgende titels: 'De joodse psalmtraditie in de Nederlnntlen', 'De rooms-katholieke traditie in de negentiende en twintigste eeuw'. 'De psalmberijming van de Nederlandse lutherse gemeenten' en 'Litanie van een lithurgisch stiefkind/Een korte geschiedenis van de psalm bij de doopsgeainden'.

Zeven artikelen in hi boek zijn gewijd aan de gereformeerde psalmzangtraditie in de Nederlanden. Daarvan noem ik de volgende subjectief gekozen bijdragen.

In liet artikel 'Zo doe Hij ook aan mij...' vergelijkt prof. dr. A.C. Honders de psalmberijming van Datheen (1566) en de staatsberijming (1773). Het boeiende artikel is geschreven in de voor Honders typerende en bijzonder prettig leesbare stijl met rake formuleringen. Bijvoorbeeld: 'Rij Datheen lopen we onder de open hemel en ruik je de buitenlucht. bij de berijmer van 1773 zitten we netjes binnen op de canapé' (pag. 208). Of: 'De grotere directheid

van Datheen, waar **we** al eerder over spraken, hangt ook hiermee samen dat hij het rechtstreekse gesprek *met* God aangaat. De staatsberijming geeft nogal eens de voorkeur aan liet spreken *over* God (vgl. Psalm 72 : 14. 28 : 4), en dan *ir.* zoals we weten, de marge altijd wat breder en ruimer. De spanning kan totaal verdwijnen' (pag. 212).

Aan de hand van veel voorbeelden uit beide berijmingen laat Honders zien hoe bij inhoudelijk haast indientiek lijkende zinnen en woorden de theologische accenten toch net even anders kunnen liggen. Wat is bijvoorbeeld het inhoudelijke verschil tussen de regels 'Maar God zal ons inaken zeer sterk/Tegen ons vijanden in 't perk...' en 'Wij zullen dappre heldendaan in God verrichten. hoe 't moog gaan...'?.

Hei artikel is niet alleen historisch van belang, maar het geeft ook aan dat het raadplegen en/of onderling vergelijken van historische liedteksten c.q. berijmingen de beste leerschool is voor hedendaagse liedtekstdichters en berijmers. Elk woord, elke zinsconstructie kan een liedtekst ongewild of onbewust in een bepaalde richting sturen of er een niet bedoeld accieit aan geven.

Dr. J.K. Luth en dr. B. Smilde bespreken in een artikel de melodieën van het Geneefse psalter (pag. 215-232): componisten, ordening van het ritme, notatie, meerstemmige bewerkingen enzovoort. In deze bijdrage komt ook de herkomst van de melodieën aan de orde. Terecht wordt op pagina 21h opgemerkt dat de melodieën niet afkomstig zijn van wereldlijke voorbeelden (het Franse chanson uit de 15e en 16e eeuw), zoals bijvoorbeeld O. Douen in de vorige eeuw stelde. Hoewel deze visie al meer dan één keer grondig is weerlegd, is het iiiet overbodig dat Luth deze opvatting nogmaals nadrukkelijk ontkent. Op gemeentevergaderingen e.d. blijkt mij steeds weer dat de theorie van Douen nog steeds aanhangers heeft: 'Calvijn gebruikte ook straatliedjes, waarom zouden wij het dan niet doen?'

Een andere theorie over de herkomst is dat de melodieën afkomstig zouden zijn uit het gregoriaans. Het lijkt mij juist dat Luth deze theorie niet al te enthousiast omarmt. Er zijn inderdaad cii aantal melodieën waarvan liei aanneemelijk is dat ze gregoriaanse hymnen en sequensen als voorbeeld hebben gehad. Maar ook hier loopt men het gevaar om – net als H. Hasper – euforistisch naar allerlei geforceerde overeenkomsten te zoeken en die dan ook daadwerkelijk te 'vinden'.

Je hebt in het gregoriaans nu eenmaal stereotype formules en wendingen die eigen zijn aan de destijds alom gebruikte kerktoonsoorten en die behoorden tot de algemeen gebruikte (kerk)muzikale taal. Het componeren van een melodie in bijvoorbeeld de zogenaamde hypo-dorische modus zal nu eenmaal gauw resulteren in het gebruik van melodische wendingen die gewoon eigen zijn aan die toonsoort.

De componisten van de psalmmelodieën hadden bovendien tiet gregoriaans met de paplepel ingegoten gekregen. Logisch dat elenieriten, die we in het gregoriaans veelvuldig tegenkomen, ook in onze psalmmelodieën terug te

vinden zijn. Dat betekent dus iiiet dat melodieën van hei psalter bepaalde en aanwijsbare gregoriaanse gezangen als voorbeeld gehad moeten hebben. (Dikwijls zouden ze veel meer dan één voorbeeld gehad moeten hebben!) De ineeite melodieën zullen originele scheppingen geweest moeten zijn, concludeert Luth terecht.

Volksmuziek?

Het laatste artikel dat ik hier noem is van de kerkmusicus Wim Kloppenburg: 'Psalmlied en volkslied' (pag. 233-244). Kloppenburg gaat in op de alom negatieve beoordeling van de genieentezang uit vorige eeuwen door hymnologen en musicologen.

Het was lange tijd bon ton de geschiedenis van de gemeentezang te beschrijven als een langdurige periode van verval, waariti pas in de twintigste eeuw verbetering is opgetredet. In navolging van Klaas Bolt stelt Kloppenburg dat deze negatieve beschrijving van de geschiedenis onterecht is. Men moet niet in het voetspoor van Huygens treden en het zingen van de gemeente proberen af te meten aan maatstaven die ontleend zijn aan de kunstmuziek. De gemeentezang kende eigen 'wetmatigheden'. De Geneefse melodieën werden volgens Kloppenburg opgenomen in 'ccii bestaande volkse manier van zingen' (pag. 238). Dat zou de eigenaardige en door musicologen gewraakt manier van zingen in de vorige eeuw vooral verklaren.

Er zou bijzonder veel te zeggen zijn over Kloppenburgs hypothese, maar daarvoor zouden enige pagina's van dit blad beschikbaar moeten zijn, die bovendien te specialistisch van inhoud zouden worden.

Op hei eerste gezicht lijkt Kloppenburgs verhaal heel aannemelijk en ook aantrekkelijk: een gemeente zingt nu eenmaal zoals ze zingt en een moedertje-lief doet er wat aan wanneer de zang zich in een bepaalde richting 'evolueert'. Uiteraard een aantrekkelijke theorie die wellicht maar al te graag geloofd wordt door hen die weinig voelen voor pleidooien om te komen tot verbetering of kwaliteitsbewaking van de gemeentezang. Hoewel Kloppenburg daar wél een voorstander van is. Hij pleit op pagina 244 voor het zingen van de Geneefse psalmmelodieën zoals de componisten het bedoeld hebben. Dat is dus eveneens een pleidooi voor de kwaliteitsverbetering en -bewaking die in deze eeuw tot stand kwam.

En eigenlijk is dit eeii forse inconsequentie in Kloppenburgs betoog. Op pagina 237 veroordeelde Kloppenburg de pogingen van de deskindigen in de 17e t/m 19e eeuw, want zij legden verkeerde, aan 'kunstmuziek' ontleende maatstaven aan votir de gemeentezang. Op pagina 244 juicht hij de kwaliteitsverbetering van de gemeentezang in deze eeuw opeen!, wel van harte toe. En dat terwijl die verbetering tot stand is gekomen dankzij onderzoek en pleidooien van twintigste-eeuwse deskundigen die nota bene dezelfde maatstaven aanlegden als Constantijn Huygens en consorten.

Bijzonder fundamenteel is dat Kloppenburg zijn hypothese niet hard maakt, onderbouwd met bronnen. Op cruciale

piinien schrijft hij 'waarschijnlijk' of 'ik ben ervan overtuigd', maar daarbij wordt geen enkele bron uit de 17e eeuw genoemd die de hypothese ook maar enigszins zou kunnen ondersteunen. De bronnen spreken Kloppenburg eerder tegen. Tot op heden zijn er geen bewijzen dat in de 17e/18e eeuw bij wereldlijke liederen een 'volkse manier van zingen' bestond die leek op het zingen in de kerk, zoals bijvoorbeeld Huygens die waarnam, beschreef en terecht veroordeelde.

Zo kan ik uit de bronnen (bijvoorbeeld de muzieknotatie in liedboekjes) niet op maken dat het trage en niet-ritmisch zingen in de zestiende/begin zeventiende eeuw behoorde tot de 'bestaande volkse manier van zingen'. Dat de uit Frankrijk geïmporteerde Geneefse psalmmelodieën begin van de 17e eeuw niet-ritmisch gezongen gingen worden, kan onmogelijk daaruit verklaard worden.

Dus hoe aantrekkelijk Kloppenburgs hypothese wellicht ook mag zijn, het wachten is nog op een wetenschappelijke en historisch-verantwoorde onderbouwing. Tot die tijd is er geen enkele reden de veelvuldige klachten en veroordelingen uit de historische bronnen over de toenmalige gemeentezang te degraderen tot beoordelingen van mensen die totaal verkeerde maatstaven aanlegden.

Slot

Het boek is mooi uitgegeven met veel zinvolle illustraties. Minder fraai zijn de verschillende grootten van de muziekvoorbeelden. Sommige voorbeelden zijn aan de kleine kant afgedrukt, andere weer levensgroot. De artikelen in het boek bieden een schat aan informatie en zijn voor verreweg het grootste deel goed leesbaar voor niet-deskundigen. Het boek is op de tentoonstelling te koop, maar is eveneens in de boekhandel verkrijgbaar.

Vermeldenswaard is ook de muziekcassetteband, die op de tentoonstelling te koop is. Daarop staan voorbeelden van hoe men door de eeuwen heen de psalmen gezongen en gespeeld heeft. Door deze opnamen wordt hoorbaar wat in het boek beschreven staat en wat op de tentoonstelling te zien is. Wie op de hand bijvoorbeeld hoort hoe de gemeentezang van onze voorvaders in de 17e eeuw klonk met een voorzanger, zal blij zijn dat het spreekwoord van de 'zingende ouden' en 'piepende jongen' niet altijd opgaat.

De tentoonstelling is tot 23 november op werkdagen van 10.00 uur tot 18.00 uur te bezichtigen. Een reisje naar Amsterdam is her meer dan waard. Laten predikanten en organisten niet vergeten elkaar mee te nemen. Al war het alleen voor de gezelligheid.

J. Smelik

N.a.v.:

- Tentoonstelling 'Psalmszingen in de Nederlanden', open van 10 oktober tot 23 november op werkdagen van 10.00 uur tot 18.00 uur. Hoofgebouw Vrije Universiteit, De Boelelaan 1105, Amsterdam.
- J. de Bruin & W. Heijting (eindred.), *Psalmszingen in de Nederlanden vanaf de zestiende eeuw tot heden. Studie en catalogus*. Uitgeverij maatschappij J.H. Kok. Kampen 1991 (ISBN 90 242 6805 2). Prijs: f 34,50.

BOEKAANKONDIGING

Kerken in Kampen

Plaatselijke kerkgeschiedenis is een boeiende zaak. Je zit er a.h.w. het dichtst bij de mensen. Je ziet geslachten gaan en komen. Degenen die hier studie van maken, zijn niet alleen academisch geschoolden, maar ook (in toenemende mate?) amateurs. Dat laatste geldt ook het voor ons liggende boekje over de *Hervormde gemeente van Kampen en Kampereiland*. De heer P. Wiekeraad sr. - in leven bankemployé te Kampen - schreef het, zijn zoon, drs. P.E.G. Wiekeraad, bewerkte het, terwijl een kleinzoon de publicatie heeft begeleid.

Even vraag je je af, of er een jaar na de dissertatie van F. van der Pol nog een apart boekje over Kamper kerkgeschiedenis moest uitkomen. Maar bij het inzien blijkt al gauw dat het verhaal hier uitsluitend gaat over de 'interne geschiedenis' van de hervormde kerk te Kampen en omstreken. Die begint in de 16e eeuw (als eerste predikant - 1566 - wordt de bekende hagepreker Joan Arentszoon van Alkmaar vermeld) en wordt, zonder ook maar in te gaan op bijvoorbeeld motieven van Afgescheidenen uit 1835, doorverteld naar de 20e eeuw. Er is wel aandacht voor allerlei zaken binnen de hervormde kerk te Kampen, zoals het Réveil en de latere richtingenstrijd tussen orthodoxen, confessionelen en vrijzinnigen, Pluriformiteit, oecumenische gezindheid en tolerantie zijn kenmerkend geworden voor deze kerk.

Bijzondere aandacht besteedde de schrijver aan de Waalse gemeente van Kampen, eind 16e eeuw. Later, met de vervolging door zonnekoning Lodewijk XIV, ontving Kampen ook gevluchte Hugenootse predikanten in haar midden.

De amateuristische aanpak van dit boekje levert veel aardige schetsen op: de lezers zullen de sympathieke toonzetting heel gauw opmerken. Wie meer verlangt, bijvoorbeeld analyses van motieven en achtergronden, maar ook exacte vermelding van de bronnen, moet op eigen houtje verder zoeken.

H. Veldman

N.a.v.: P. Wiekeraad, *Kerken in Kampen. De geschiedenis van de Hervormde gemeente van Kampen en Kampereiland*. Uitgeverij Van den Berg, Kampen 1990; 150 bladzijden, geïllustreerd; prijs onbekend.

VAN RIETSCHOTEN		
BOEKHANDEL	KANTOORVAKHANDEL	KANTOORINRICHTING
Boekhandel Kantoorvakhandel Kantoorinrichting	Keizerswaard 8, Rotterdam Keizerswaard 73 Gebroken Meeldijk 123, Barendrecht	Tel 010-4820488 Tel 010-4821365 Tel 01806 19744
Faxnr. 0104793699, Rotterdam		Faxnr. 01806-21165, Barendrecht

AANDACHT VOOR BUCER

Martin Bucer, de i-efoimator van Straatsburg, heeft lange tijd in de schaduw van Calvijn, de reformator van Genève, gestaan. Gelukkig is daar verandering in gekomen. Studies die over Rucer verschenen zijn, hebben al meer de grote betekenis van deze bekwame theoloog voor de gereformeerde reformatie aangetoond. Op Calvijn heeft de reformator van Straatsburg diepgaande en blijvende invloed uitgeoefend. Men kan de verhouding tussen Bucer en Calvijn in het recht zo omschrijven: Calvijn staat op de schouders van Bucer om verder te reiken.

Voor de reformatorische visie op de kerkelijke ambten is Martin Bucer van grote betekenis geweest. Het brongebied van de gereformeerde ambtsopvatting ligt in zijn arbeid. Wie fundamenteel over deze opvatting wil nadenken, komt altijd weer met Bucer in aanraking. Daarom heeft drs. H.J. Selderhuis, christelijk gereformeerd predikant te Hengelo, ons een goede dienst bewezen door een Nederlandse vertaling te verzorgen van Bucers pastorale hoofdwerk *Von den wahren Seelsorge*, dat in 1538 het licht zag. Bucers werk kan gezien worden als de eerste gereformeerde *poimeniek*, een boek dat een handleiding wil zijn in de herderlijke zorg jegens de gemeente.

Aan de vertaling gaat een *Historische inleiding* vooraf, waarin Selderhuis biografische gegevens aanreikt, Bucers geschrift in de historische context plaatst en een samenvatting van de inhoud geeft.

Bucer ziet de zielszorg dienstbaar aan de opbouw van de gemeente. Hij gaat daarbij uit van wat de Schrift zegt over de herderlijke zorg. Tegelijk handhaaft hij voortdurend dat het in alle ambtelijke arbeid gaat om de Christocratie: de alleenheerschappij van Christus over zijn gemeente. Christus wordt niet door mensen vervangen, er is geen sprake van enig vicariaat. Hij is in zijn kerk present, om haar te regeren en te verzorgen.

In zijn boek over de ware zielszorg komt Bucer op ons toe als een man, die niet alleen een knap theoloog is, maar ook diep inzicht heeft in de noden van de kudde van God.

Er bestaat onder de schapen die geweid moeten worden grote gevarieerdheid. Aan deze gevarieerdheid geeft Bucer brede aandacht. Uitvoerig laat hij zien, hoe de ambtsdragers moeten handelen jegens de verloren, de verjaagde, de zieke, de gewonde, de zwakke en de sterke schapen. Hij ontleent zijn indeling aan Ezechiël 34: 1h, waar de Here zegt hoe Hij als Herder jegens de schapen van zijn volk zal optreden. In dit Schriftwoord vindt Rucer de vijf opgaven van de ambtelijke zielszorg samengevat.

Bucer maakt soms prachtige opmerkingen, die ons ook vandaag nog kunnen helpen in ons pastoraat. Ik geef één voorbeeld: 'Men moet hen die kleinmoedig worden om-

dat hen het kruis en de nooite te zwaar worden, heel vriendelijk en tróntvnl toespreken, dat ii. hen de goedheid van God en de verlossing van Christus heel getrouw inprenten, opdat ze inzien en geloven, dat de lieve God het met hen heel vaderlijk en vertrouwelijk meent, ook in alles wat Hij hen aan lijden toestuurt. Dat wil zeggen, dat Hij hun gedachten wil aftrekken van hun zonden en alle tegenslagen, om hen op te heffen tot Gods barmhartigheid en het heil van Christus Jezus.'

Veel aandacht geeft de reformator van Straatsburg ook aan de manier waarop de oudsten verkozen en aangesteld moeten worden. Omdat de gemeente deelt in de gave van de Heilige Geest, is zij bekwaam om te beoordelen wie geschikt is, wie met bijzondere gaven zijn toegerust. Op die bijzondere gaven moet de gemeente letten. Zo komt zij de keus van de Heilige Geest op het spoor.

Mij trof hoe Bucer een *gevarieerdheid* onder de ambtsdragers bepleit. De gemeente heeft verschillende gaven voor haar opbouw nodig. Niet alle oudsten hebben dezelfde gaven. In de oude kerk zag men hij de één 'dat hij van kinds af aan in de Schrift onderricht was, zoals Paulus dat bij Timotheüs opmerkt, en bij een ander, dat hij welbespraakt was en zo in staat het geloof te verdedigen, zoals Apollos. Bij weer een ander zag men, dat hij een vriendelijk en lief karakter had, waardoor men van hem wel een vermaning en bestraffing zou aannemen. Zo inerkte men bij ieder afzonderlijk bepaalde gaven op, die dienstbaar zijn aan de zielszorg.'

WRI Bucer schrijft, is opmerkelijk. Natuurlijk moei elke ouderling voldoen aan de vereisten, die de apostel noemt in 1 Timoteüs 3. Maar misschien vergeten wij toch enigszins dat daarbij ook andere bijzondere gaven heel belangrijk kunnen zijn voor de ware zielszorg. Er is wat dat betreft, gevarieerdheid nodig om werkelijk pastoraal bezig te kunnen zijn!

Bucers werk draagt ook de sporen van zijn tijd, bijvoorbeeld in wat hij schrijft over de raak van de overheid en over de kerkelijke boete.

Maar van veel wat hij aanreikt, kan gezegd worden dat het nog heel actueel is.

In de vertaling die drs. Selderhuis verzorgde, wordt Bucers geschrift nu voor velen toegankelijk. Graag beveel ik het ter lezing aan. Het vervult met ontroering en bewondering, te ontdekken met hoeveel ernst en zorg één van de eerste reformatoren zich om de schapen van Christus' kudde bekommerd heeft.

A.N. Hendriks

N.a.v.: Martin Bucer, *Over de ware zielzorg*, vertaling H.J. Selderhuis, Goudriaan-Kampen 1991.

MARTIN BUCER EN JOHANNES CALVIJN

Op 11 november wordt Martin Bucer (1491-1551) herdacht. Deze hervormer van Straatsburg neemt een geheel eigen plaats in in de geschiedenis van de Reformatie. Door de kerkhistorici van Europa wordt hij vandaag heel verschillend bekeken. Uit een toespraak die prof. dr. F. van der Pol onlangs hield, kan blijken hoeveel vooringenomenheid nog vaak een rol speelt.¹ Of dat onder gereformeerden in Nederland ook zo is?

In dit artikel willen we iets doorgeven over Bucers verhouding tot Johannes Calvijn. Aanleiding daartoe vormt een onderzoek door een ex-prioste, die ooit op 'Calvijn' promoveerde², en nu een heel verfrissend boek laat verschijnen (tegelijk in Nederlandse en Duitse editie?) over de relatie Bucer-Calvijn.

Nieuw licht nodig

Het is nog lang geen uitgemaakte zaak hoe de onderlinge verhouding tussen Bucer en Calvijn is geweest. Wanneer we ons realiseren dat de Straatsburgse hervormer 18 jaar ouder was dan Calvijn, dan zal onze eerdere gedachte – die van een dominerende Calvijn – wel eens correctie nodig kunnen hebben. Immers, Martin Bucer – sinds 1518 sympathiserend met Luther (maar ook nog heel sterk met Erasmus!), en sinds 1523 losgekoppeld van zijn Dominicaner monnikenorde, maar ook los van 'Rome' – ontkeert in Straatsburg een geweldige activiteit: hij schrijft liet ene Bijbelcommentaar na het andere, hij is druk niet correspondentie en persoonlijke ontmoetingen niet hele en halve medestanders van de Reformatie. Bij die reformatorische start van Bucer in 1523 is Johannes Calvijn nog maar een puber: hij zal nog veel humanistische en bijbelse wijsheden moeten bestuderen alvorens hij uiteindelijk in 1533/34 tot bekering komt.

Daar komt nog iets bij. Calvijn heeft voor velen – zowel binnen als buiten de kring van theologen – de naam van de man met een enorme uitstraling ('de vuurtoren van Genève'), maar men mag terecht vragen of dat voor Martin Bucer eigenlijk ook niet mag gelden! Evenwel... Bucer stond helemaal op de achtergrond, overschaduwde door de 'groten', de hervormers van Wittenberg, Zurich en Genève! En, was het volgens velen – binnen of buiten de theologische kaders – ook niet zo dat je, nou ja, het is wat oneerbiedig, Bucer kon beschouwen als een soort 'mix' van de drie grote reformatoren? Dus om maar over te slaan?

Het wordt tijd om nieuw licht te ontsteken.

Bucer-onderzoek

Welnu, Bucer wordt vandaag uit de schaduwen vandaan

gehaald! Het zal niet meer gaan om met een verouderd Bucer-beeld rond te lopen.

Martin Bucer wordt de laatste decennia bijna letterlijk uit het archief-stof othooggetild: op meerdere wetenschappelijke adressen in Europa zijn theologen en historici druk bezig zijn enorme schriftelijke nalatenschap te boek te stellen. Een van de mensen die daarin een officiële dagtaak (!) heeft, is de Nederlander dr. Marijn de Kroon (geh. 1928) te Münster, van wie we in dit artikel een boek aan u willen voorstellen.

Maar hoe lang het nog duurt vóór er een complete uitgave van Bucers oeuvre tot stand komt, is met geen mogelijkheid te zeggen. En dan te bedenken dat Calvijn en anderen hun 'editio secunda' reeds krijgen!

Hoe is deze achterstand te verklaren?! Drs. H.J. Selderhuis, Chr. Geref. predikant te Hengelo (Ov.), die een proefschrift over Bucers opvattingen over huwelijk en echtscheiding voorbereidt, noemt als oorzaken van dit manco:

'Voor een deel hebben die te maken met de persoon en theologie van Bucer zelf. Na zijn noodgedwongen vertrek in 1548 uit Straatsburg, heeft het daar zegevierend lutheranisme gepoogd de sporen van de "zwingliaan" Bucer uit te wissen. Zijn verzoenende houding heeft hem zijn vriend en vijand verdacht gemaakt en zo was er voor zijn werk geen of nauwelijks plaats in de strijd van de tweede helft van de 16e eeuw.'

Intussen is ongeveer de helft van Bucers *Deutsche Schriften* verschenen en zijn er ook belangrijke vorderingen gemaakt in de publikatie van diens *Opera Latina*. Het zal voor een aantal Nederlandse kerkhistorici een grote wens zijn om ook in ons eigen land bijdragen te leveren in de bronnenpublicatie. En om daarna studies te publiceren die een nieuw beeld van Bucer en zijn theologie kunnen opleveren. In ieder geval een uitdaging voor het onlangs (11 april j.l.) opgerichte IVOR, het Instituut voor onderzoek van de Reformatie!

Laten we niet vergeten dat onder alle Nederlanders die zich met Bucer hebben bezig gehouden prof. dr. W. van 't Spijker wel de eerste plaats inneemt. De Apeldoornse kerkhistoricus is in 1970 gepromoveerd op *De ambten bij Martin Bucer*⁴, en sindsdien is zijn aandacht vaak bij de Straatsburgse hervormer gebleven, getuige diverse kleinere studies in binnen- en buitenlandse tijdschriften.⁵

De vergelijkende studie van dr. De Kroon

Het zal nu duidelijk zijn dat een afgewogen en op alle punten voldoende onderbouwde vergelijking van Bucer

met (bijv.) Calvijn nog niet geheel mogelijk is. Wat echter niet uitsluit – en dan komen we nu bij het boek van dr. De Kroon – dat bepaalde theologische kernthema's wel in een voorlopige stand met elkaar kunnen worden vergeleken.

De thema's die door De Kroon zijn uitgekozen vormen een zeer wezenlijk deel van de reformatische theologie: ze betreffen in alle gevallen de hoofdmomenten uit Gods heilsorde.

Als eerste krijgt het vraagstuk van de *predestinatie* de aandacht, een voor het calvinisme bijzonder treffend thema. Bucer schreef erover in zijn *Commentaar op de Romeinenbrief* (1536).⁶

Van belang is de door Bucer gevolgde werkwijze. Hij werkt eerst aan een goede definiëring van het begrip. Daarbij hecht Bucer veel waarde aan de oorspronkelijke betekenis van het Bijbelwoord. Ook de historische context is van belang. Steeds staat de Schrift vooraan in Bucers denken. Met betrekking tot de predestinatie komt hij tot de uitspraak dat 'God dit van te voren bij Zichzelf moet hebben besloten'. Die 'bij Zichzelf' vinden we later terug bij Calvijn in diens *Institutie* van 1539. Maar waar de Geneefse reformator in dit kader vaak het zelfstandig naamwoord 'besluit' of 'beslissing' hanteert, is er bij Bucer meer voorkeur voor de werkwoorden; God is handelend bezig.

Beide hervormers gaan uit van de leer der *dubbele predestinatie*, maar uit de tekstanalyses van De Kroon blijkt wel enig nuanceverschil tussen Bucer en Calvijn.

Aan de hand van verschillende vragen maken we kennis met de verdere uitwerking van dit thema door Bucer. Vragen over *de weg tot heilszekerheid*, over *de vrije wil* lopen uit op een beter zicht op de genade van God: *de rechtvaardiging door het geloof alleen!*

Het is heel goed te volgen dat Calvijn intens gebruik gemaakt heeft van Bucers Romeinen-studie uit 1536. Hij is er sterk door beïnvloed, maar werd geen slaafse volgeling van de Straatsburger. De Kroon formuleert het verschil tussen beide als 'een verschil in theologisch perspectief', een verschil in belichting. Toch komen bij zakelijke vergelijking de beide hervormers in veel zaken naast elkaar te staan!

Illustratief en tegelijk erg boeiend is in dit verband de Excurs die De Kroon biedt over de 'discussie' van beide reformatoren met de bekende kardinaal Sadoletto over de verhouding tussen de rechtvaardiging door het geloof alleen en de goede werken (p. 85-90).

Pietas als sleutelwoord bij Bucer

Om Martin Bucer goed te begrijpen is het noodzakelijk om nader stil te staan bij zijn voorkeur voor en bedoeling met de term *pietas*. Dat mag dan zoveel betekenen als vroomheid, zowel bedoeld als 'verering' alsook 'vroom leven in de dagelijkse levenspraktijk'. Dr. De Kroon vertaalt het woord *pietas* liever niet. Hij wil het gewoon laten staan om zo dicht mogelijk bij Bucers voorkeur te blijven. Want de Straatsburgse hervormer bedoelde daar-

mee niet het najagen van een kloosterideaal; hij wilde via de *pietas* de hele samenleving (zowel kerkelijk als wereldlijk) inrichten naar Gods wil. Zijn grote wens was een voluit christelijke gemeenschap te vormen. En dat in het hart van Europa!

Dat daarmee de grenzen tussen kerk en wereld duidelijk moesten worden aangegeven, leverde ook in Straatsburg veel problemen op. Het is Bucer niet gelukt wat Calvijn in Genève wel wist door te voeren.

Opvallend is het feit dat Bucer de zaak van de *pietas* al vroeg beschrijft, al in zijn *Commentaar op Paulus' Brief aan de Efeziërs* van 1527. Luther houdt zich dan (na de Boerenoorlog) vooral bezig met het thema van het Avondmaal; in de strijd hierover zal Bucer proberen een brug te slaan tussen Luther en Zwingli. De Zwitserse hervormer is in deze jaren nog steeds verwickeld in de strijd tegen de doperse radikalen; de *pietas* loopt groot gevaar in de kerk en (dus) ook in de samenleving van zowel Zürich als Straatsburg.

Godsdienst en politiek

Waar de grenzen tussen kerk en staat in de 16e eeuw soms bijna samenvallen ontstaat er duidelijk behoefte aan een nauwkeurige formulering van bijv. de vraag wie een ketter is. En dus ook naar de grenzen van de tolerantie. Nu zijn dit niet slechts theologische vragen. Ze raken in de 16e eeuw volop de vraag naar het recht van de overheid in kerkelijke zaken. Centraal staat daarin het zgn. *Ius Reformationis*, d.i. het recht van de burgerlijke overheid om in te grijpen in kerkelijke ontwikkelingen.

In dit verband dient beseft te worden dat Straatsburg in de eerste helft van de 16e eeuw een grote religieuze verscheidenheid laat zien: naast de hervormingsgezinden en de aanhangers van de paus treffen we er ook de bonte groep van dopers en spiritualisten aan. We noemen slechts de namen van Hans Denck (ca. 1500-1527) en Melchior Hoffman (ca. 1500-1543).

Als de stadsregering van Straatsburg op 20 februari 1529 overgaat tot de afschaffing van de mis – en daarmee de Reformatie invoert – blijkt dat Bucer het volkomen normaal vindt dat de burgerlijke overheid haar rechtsmacht (de jurisdictie) uitoefent in religieuze zaken. Vanuit Romeinen 13 durft Bucer – ook met ruggesteun van Augustinus! – de volgende stelling aan:

'Niet alleen keizerlijke en koninklijke gezagsdragers, maar al die overheden die naar goddelijk recht de hoogste jurisdictie over leven en dood toekomt, kunnen en moeten afschaffen al wat aan openbare mistoestanden in de kerk aanwezig is, met inbegrip van alle overige ergernissen in leer en leven' (p. 160).

Kritische opmerkingen

a. In het vijfde hoofdstuk, getiteld 'Reformatische perspectieven', komt dr. De Kroon zelf nog kort aan het woord. Het wordt de lezer opnieuw duidelijk dat hij de Straatsburgse hervormer erg waardeert. Vooral, zoals hij zegt, om zijn 'voor-dogmatisch' denken, dit in te-

genstelling tot Calvijn. Bucer is niet zo 'leerstellig' als Calvijn. Hij behoort niet tot één bepaalde kerk, aldus De Kroon (die hier de Duitse kerkhistoricus H. Bornkamm citeert), maar tot de 'oecumene'.

Nu is het altijd verfrissend om grote denkers te volgen op hun wegen; voor wat Rucer betreft valt er veel te leren van zijn ethische opstelling. Maar nióet dat ethische in mindering gebracht worden op liet dogmatische/doctrinaire? Het lijkt me toch dat hier een onnodige scheiding aangebracht wordt tussen het 'ethische' (als 'voor-dogmatisme') en het 'dogmatische' denken in de tijd van de Reformatie. De schrijver gaat zelfs zover dat hij hij Bucers theologie niets ziet van 'confessionaliseringstendensen' (p. 188). Vraag: Zijn dat zulke bloedstollende ontwikkelingen dat er dan geen 'theologisch leven' indermogelijk is?

En dan nog dit: Is Bucer in zijn denken en doen niet het prototype van degene die in rille dingen van het leven voor zijn geloof uitkomt – dus een belijder? Bucers leer wordt immers samengevat in die treffende woorden *doctrina pietatis*.⁷

- b. Een heel andere kritische opmerking betreft de vergelijking van dit Nederlandstalig boek met de simultaan uitgekomen Duitse editie. Deze laatste is veel rijker, nl. dat ze ook de originele Latijnse en Oudduitse teksten van Bucer opneemt. Waarom worden deze aan de Nederlandse lezer onthouden?

Waardering

Ik wil eindigen met waardering. Het boek van dr. M. de Kroon is waarschijnlijk voor veel Nederlanders de eerste echte gelegenheid om Bucer zelf in onze taal te lezen. Daarom alleen al zou men het moeten aanschaffen!

Men doet vervolgens recht aan de historie: Gods wijsheid schittert ook in de theologie van Bucer. En daarom zal men kunnen leren van Bucer! Onder meer hoe leer en leven van een christen een werkelijke eenheid dienen te vormen.

De geestelijke erfenis van de Reformatie uit de 16e eeuw is en blijft zeer de moeite waard. Dr. De Kroon's boek wens ik in handen van veel theologen (wanneer citeren dominees eens iets van Bucer?), maar in inistens zoveel handen van niet-theologen!

H. Veldman

N.a.v.: dr. Marijn de Kroon, *Martin Bucer en Johannes Calvijn. Reformatorische perspectieven. Teksten en inleiding*. Uitgeverij Meinema, Zoetermeer 1991; 222 pagina's, registers; prijs f 39,50.

¹ *Nederlands Dagblad*, 8 sept. 1991, pag. 2: Wie is Martin Bucer eigenlijk?

² M. de Kroon, *De eer van God en het heil van de mens. Bijdrage tot het verstaan van de theologie van Johannes Calvijn naar zijn Institutie*, Roermond 1968.

³ *Reformatica* (mededelingenblad van de stichting ter bevordering van

di: kennis van de Reformatie), derde jaargang, no. 2, augustus 1991, p. 1.

⁴ W. van 't Spijker, *De ambten bij Martin Bucer*, Kampen 1970 (ontlangs verscheen een tweede druk!).

⁵ Een wellicht volledige opsomming van de door Van 't Spijker gepubliceerde studies over Bucer vindt men niet aan in K. Exalto, *Een pastorale Gemeente – Martin Bucers visie op de gemeente*, Apeldoorn 1986, p. 38.

⁶ Deze Romeinen-commentaar is een gigant onder Bucers geschriften: 507 folio-bladzijden!

⁷ Vgl. W. van 't Spijker, 'Gereformeerde scholastiek III, Zwingli en Rucer', in: *Theologia Reformata*, jg. XXIX, no. 2 (juni 1986), p. 160.

PERSBERICHT

Nieuwe cursus Opleiding Gereformeerde Godsdienstleraren

Begin januari 1992 start de Opleiding voor Gereformeerde Godsdienstleraren' (OGG) met een nieuwe cursusgroep. De cursus leidt op voor een lerarenopleiding theologie op tweedegraads niveau.

Primair doel van de OGG is het opleiden van bevoegde docenten voor het vak godsdienst in het voortgezet onderwijs. Tevens kan de studie als basis dienen voor het werken aan de opbouw van de gemeente, zoals jeugdwerk, catechese, cursussen voor gemeenteleden. Een andere mogelijkheid is het werken in zending of evangelisatie.

De colleges, die de OGG verzorgt, worden om de veertien dagen in Zwolle op zaterdag gegeven. De volledige studie voor de tweedegraads akte duurt vijf jaar. Na drie jaar wordt een zgn. derdegraads akte uitgereikt. De diploma's van de OGG zijn door de overheid erkend.

De studie omvat totaal twaalf vakken. Het vakinhoudelijke gedeelte: Oude Testament, Nieuwe Testament, kerkgeschiedenis, dogmatiek, ethiek en daaraan toegevoegd filosofie, godsdienstwetenschap en maatschappijleer. De beroepsvoorbereidende vakken zijn: pedagogiek, psychologie, onderwijskunde en didactiek.

Er is de laatste jaren belangstelling voor het volgen van een deel van de opleiding. Daarom wordt er met ingang van 1992 een tweede studiepakket aangeboden. Dit pakket omvat de vakken: Oude Testament, Nieuwe Testament, kerkgeschiedenis, dogmatiek en ethiek. Deelnemers aan deze opleiding ontvangen geen diploma, maar een bewijs van deelname met vermelding van de behaalde studieresultaten.

Meer informatie over de studiemogelijkheden aan de OGG is verkrijgbaar bij de studieleider: drs. D. Sierksmu, Celsiusstraat 63, 3817 XE Amersfoort, tel. 033-612339 (b.g.g. 033-942936).